

Buday György fametszetei. Budapest, 1970, Magyar Helikon, 205 l.

Kitűnő minőségű levonatok készültek BUDAY György nyolcvankét fametszetéről, s ezek a reprodukciók a gyomai Kner Nyomdában, SZÁNTÓ Tibor tervei szerint ízléses kötetbe álltak össze, hogy jólsikerült válogatásban áttekintést adjanak az Angliában élő mester életművéről. A gondosan megoldott tipográfia, a szolid, de elegáns kötés, a művészi grafikákhoz méltó finom papiros stílusosan mutatja be a műbarátoknak BUDAY György munkásságának a lényegét, hiszen egész tevékenysége mindig szoros kapcsolatban állt az igényes könyvkiadással, a legnemesebb bibliofil törekvésekkel. Van és volt néhány kiváló magyar fametsző, aki századunkban ennek a sokszorosító grafikai technikának legjelesebb művelői között foglal helyet, remek lapok százaival szerepel a hazai és külföldi közönség előtt. De úgyszólván egy se akadt olyan, akinek a termése ilyen szorosan kötődne a könyvművészethez, a szép könyvek kultuszához.

Tévedés lenne viszont BUDAY György működését az arisztokratikusan értelmezett bibliofília nézőpontjából megítélni. Mindig is távol állt tőle az egzkluzivitás szelleme, soha se kívánt hozzáférhetetlen különösségeket propagálni, nem vállalkozott arra, hogy az egyedi egzotikumok gyűjtőit szolgálja. Rendkívül komolyan vette a műfajával járó tennivalókat, azt, hogy a fametszetet a művészi értékek széleskörű elterjesztésének az eszköze, unikumok helyett az eredeti mű minőségét sorozatban kínálja a műértőknek. Negyven éve — mint a Szegei Fialatok Művészeti Kollégiumának vezetője — példát statuált már első műveivel is, a demokratikus szépségeszmény kialakítására törekedett, a népművészeti publikációkhoz, a népszokások és hiedelmek felidézéséhez a kor kipróbált színvonalán álló metszetekkel csatlakozott, a modern magyar képzőművészet eredményeinek gazdagításával

próbált tömegkulturális igényeket kielégíteni.

A Magyar Helikon kiadásában napvilágot látott anyag is arról tanúskodik, hogy BUDAY György művészetének éltető eleme a mind nyíltabb publicitás, a hozzáértő, dolgozó nép okos gyülekezetének tájékoztatása az egyetemes művelődéstörténet emlékezetes remekei felől, kedvelt műformáinak meggyőző erejéről. Aki hajlamos a könnyelmű általánosításokra, BUDAY Györgyöt egyszerűen illusztrátornak nevezi, valamiféle alkalmazott grafika képviselőjének, aki inkább csak másodlagos feladatokat lát el, irodalmi, folklorisztikai szövegekhez könyvdíszeket csatol. A differenciáltabban gondolkodók tudják már, hogy a művészi minőség nem függ a címkéktől, az emblémáktól; a reprezentatív „nagy művészet” műfajaiban is lehet értéktelent csinálni. A könyvművészet alkotói — sok évszázad tapasztalatai szerint — egyébként se tekinthetők bizonyos kiszolgálószemélyzet ügyes kezű technikusainak. BUDAY György személyes érdeme éppen az, hogy a fametszet nyelvén sikerül kifejeznie a közreadott olvasmányok szellemiségét, minden „illusztrációja” egyben vallomás is, mely intellektuális, emocionális képzetek segítségével jeleníti meg az eredeti élményt, a klasszikusok, a népköltők, a szerzők közvetlen hatását.

Műveiben a legszembetűnőbb éppen az, hogy nincs bennük semmi ornamentális jelleg, díszítményező szándék. Pedig pályakezdésének nagyobb vállalkozásai akaratlanul is mechanikus megoldásokra csábíthatták volna, hiszen a népköltészeti, népzenei kiadványokhoz újabban a faragások, textilek, kerámiaák által sugallt stilizáltságot veszi igénybe a legtöbb grafikus. BUDAY György olyan fametszettekkel járult a székek népballadáik, a rétközi parasztnemesek közreadásához, melyek a saját belső törvényeik szerint szóltak a felgyűjtött vándormotívumok megrendítő változatairól, a fekete és fehér foltok izgalmas kontrasztjaival jellemezték

a néplélekben lejátszódó drámákat. Később SHAKESPEARE, Omar KHAYYAM, James JOYCE írásaitól kapott impulzusok is saját érzékenységének a fokozatait jelezték, munkái mind egyértelműbben tükrözték mesterük megérzéseit, hangulatait.

Holott a metszetek előtt közölt önéletrajzi vázlat világosan érzékelteti, hogy BUDAY György szokatlanul tartózkodó természet, művészeknél ritkán tapasztalható szemérmességgel nyilatkozik működésének életbevágó meghatározóiról. Akinek azonban nem idegen a faducokat felszántó vésők járása, aki látja, miként suhannak, harsannak a fények a látomás nyomasztó foltjai között, aki észreveszi, hogyan nyit utat a művész a remény sugarának a szegények sorsára boruló viharfellegekben, az BUDAY Györggyel találja magát szemtől-szembe, egy nagyon is szubjektív művészet egyedülálló jegyeivel ismerkedik meg. Mint a grafológus a leírt sorokból, a műértő ugyanúgy BUDAY György kezevonásából, légiesen adagolt fehéreiből, komoran kísértő feketéiből egyéni felfogást, de egyben történelmi értelmezést vehet ki. Az illusztrálandó anyag így a személyes közlendők formabab-öntésének lehetőségévé válik, mellyel a fegyelmezett elme bár csak mértéktartóan él, páratlan művészi alkalmat nyer nézetei, sejtései kifejezésére. A problémákban elmélyülő, reflexiókra hajlamos tehetséget, mint amilyen BUDAY György, a kötött feladat az ábrázolás tömörítésére, az alakítás intenzitásának a fokozására ösztönzi.

POGÁNY Ö. GÁBOR

Pálvölgyi Endre: Könyvek a vádlottak padján. Budapest 1970. Gondolat. 223 l.

„Rara temporum felicitas, ubi quae velis sentire et quae sentias dicere licet” — azaz: ritka szerencsés korszak, melyben szabad érezned, amit akarsz, és megmondanod, amit érzel — mondotta TACITUS. Ez a kérdés áll PÁLVÖLGYI Endre munkájának középpontjában, melyben a szerző négy jelentős mű üldöztetésének végigkísérésén át bizonyítja azt a tételt, hogy a történelem során az újnak, a haladó gondolatnak a kimondása mindig erős akadályokba ütközött — mégis, minden átmeneti vereség ellenére a gondolat került ki győztesen a harcból.

A haladó eszmékkel szemben a hatalom történelmi távlatban mindig gyengének bizonyult, ezért is nem érhette be soha az eszmei harccal, ezért állították a harc

szolgálatába egész hatalmi apparátusukat a mindenkori uralkodó osztályok. Az üldözött, tiltott, megsemmisítésre ítélt könyvek, a bennük hordozott haladó eszmék győzelmét bizonyítja PÁLVÖLGYI jól dokumentált kötete.

Az *évszázad legveszedelmesebb könyve* fejezet, az első „kis történet” a francia felvilágosodás jelentős képviselőjének, HELVETIUSnak a *De l'esprit* című művének története. A vádak — bár itt a XVIII. század ötvenes éveiről van szó — szinte szóról-szóra megegyeznek a magyarországi huszadik századi sajtó- és könyvperek vádjaiával: a társadalmi rend felforgatása, az állam nyugalomának megzavarása, az alattvalók uralkodó iránti hűségének megingatása, istentelenség, szemérmetlenység. Többnyire még a megfogalmazás is azonos.

A második történet címe: *A szerző büntetése: halál*, RAGYISCSEV *Utazás Pétervárról Moszkvába* című művének útját mutatja be, mely a szerző öngyilkosságával zárul le 1802-ben. Amint PÁLVÖLGYI írja bevezető soraiban, összehasonlítva a francia filozófus és az orosz jogász esetét: HELVETIUS filozófiai érvekből kiindulva jutott el a politikai következtetésekhez, RAGYISCSEV pedig a konkrét jelenségek vizsgálata alapján állapította meg, hogy a változás elkerülhetetlen. S bár a cenzor — a cím után utirajznak vélén a munkát — engedélyezte annak kinyomtatását, egyetlen nyomdász sem vállalta a könyv kiadását. RAGYISCSEV tehát nyomdát rendezett be lakásán, s majd fél esztendeig dolgozott, míg az *Utazás* elkészült. Hivatalos megbízatások, majd perbefogás és hétévi száműzetés, új cár, új remények, a végső család s az önkéntes halál — ez volt az *Utazás* szerzőjének sorsa.

A *lefüggyönnyözött fiáker* frappáns címet viseli a harmadik történet: Gustave FLAUBERT *Bovarynéjének* pere. Öt évig írta FLAUBERT a regényt, melynek közlése 1856 őszén indult a *Revue de Paris*-ban folytatásokban. S hiába voltak a szerzőt erősen sértő húzások és rövidítések, a pert nem tudta elkerülni. Az ügyész a keresztény erkölcs nevében két évi börtönbüntetést javasolt, a kitűnően képzett védő azonban sorra-rendre megcáfolta a vádakát, szellemesen alkalmazva az egyházi szövegekben foglalt tanításokat az érzelmi gyönyörűségek megbocsátásáról. S bár az ítélet megállapította, hogy a könyv egyes részei „olyan eszméknek adnak hangot, amelyek sértik a közszemérmét és ellentételek a társadalom alapját képező intézményekkel... a mű szigorú megrovást érdemel...”, mégis felmentette az íróat a vád alól. Nem véletlen, hogy jó néhány évtized múlva, 1931-

ben, egy magyar költő vers-perében, a szeméremsértés és vallásgyalázás vádjával kapcsolatosan azt írta SUPKA Géza, hogy „Flaubert emlékezetes Bovary-pöre óta amúgy is riszkáns dolog az irodalom és az erkölcstelenség között levő jogi határok megvonása”. RADNÓTI Miklós *Újmódi pásztorok éneke* című verseskötetének hosszú peréről volt szó.

A negyedik könyv-per *A képhamisító* címet viseli, Ernst HAECKEL *Az ember származása és Linné főemlékei* című műve körül zajlott a XX. század egyik legszenvedélyesebb tudományos vitája, egy olyan per, amely nem a tárgyalóteremben zajlott, hanem a legszélesebb nyilvánosság előtt, a napilapok hasábjain, röpiratok lapjain. Azt hihetnénk, hogy mivel a »vádlottra« nem várt bírói ítélet; nem fenyegette börtön vagy pénzbüntetés, ezért nem kellett félnie a per kimenetelétől. Valójában mégis igen sok forgott kockán; ha a vád beigazolódnak Haecckel egész életműve megsemmisül. PÁLVÖLGYI idézi LENIN megállapításait a kiváló természettudós elleni hajszával kapcsolatban: „Az egész világ filozófia- és teológia-professzorai nekigyürköztek, hogy ezerféle módon lehetetlenné tegyék és megsemmisítsék Haecckelt... Haecckel... megmutatta azt, amit a professzori filozófia a közönség előtt, sőt önmaga előtt is rejtgetetni próbált, tudniillik azt, hogy van egy pillér, amely egyre hatalmasabbá, egyre szilárdabbá válik... Ez a pillér a természettudományi materializmus.”

Az ötödik „történet”, az 1933-ban lezajlott náci könyvégetéseket s a *Nép-ünnepély* az *Opera előtt* folytatását foglalja össze tömören. De ez a rövid, néhány oldalas összefoglaló is döbbenetes képet idéz fel. SA osztagok, brutális, vandál, fanatikus tömegek fáklásmenete, GOEBBELS demagóg uszítása, a HORTS-WESSEL hangjai — s az eredmény: 25 000 könyv elégetése, az írók menekülése, pincebörtönökbe zárása, koncentrációs táborokba gyűjtése, öngyilkosságba hajszolása. Nobel-díj és koncentrációs tábor — Carl von OSSIETZKY esete jellemzi talán legjobban nácizmus és kultúra viszonyát. Két évvel később a Kultúra Védelmében elnevezéssel összehívott párizsi kongresszuson egy Klaus nevű fiatalember számolt be a német írók illegális munkájáról — ő maga például 3 regénykéziratot és 50 novellát hozott magával, melyek egy része illegális nyomdákban készült. Képet kapunk a náci cenzúráról: a ROSENBERG-hivatal 1936-ig ötezer kéziratot vizsgált át, s ebből 90 százalékot nem talált alkalmasnak kiadásra. Ezt az előzetes cenzúrát jól kiegészítette az utólagos cenzúra, azaz a fekete-

lista, mely először 1936-ban jelent meg, majd 1939-ben bővített kiadásban, 5580 mű címét tartalmazva. A sokféle index-típus közül megemlíthjük még itt azt, mely az angol és az észak-amerikai szerzők tiltott műveit tartalmazta, 1942-ben jelent meg, és 1520 szerző szerepelt benne...

„A szavak megmaradnak...” — írta BÁLINT György. *A Könyvek a vádlottak padján*-ban szereplő írók és tudósok eszméi ma is hatnak, FLAUBERT igaz művésze ma is gyönyörködtet, a náci által tűzhalálra ítélt könyvek megmentésére indított nemzetközi akciók segítségével egyre nőnek, gazdagodnak az „Exil-Literatur”-gyűjtemények egész Európában.

M.GY.

Tamás Anna: Az Életképek (1846—1848). Budapest, 1970, Akad. Kiadó, 221, 3 l. (Irodalomtörténeti füzetek 68.)

A múlt század negyvenes éveinek divatlapjairól, amelyek pedig nemcsak a negyvennyolcas nagy fordulat, de az elkövetkező s egészen a századvégig tartó polgári életforma és életstílus legfőbb előkészítői közé tartoztak, még mindig csak néhány disszertáció áll rendelkezésre. Csakhogy ezek a disszertációk a folyóiratok külső történetének eléggé szegényes — mert az egész sajtótörténet összefüggését számon nem tartó — feltárása mellett a folyóiratok tartalmáról rendszerint csak bibliográfiát adtak; felsorolva a bennük megjelent cikkeket (esetleg egyéni felfogás szerint „jobbakra” és „gyengébbekre” osztályozva őket), megkísérelve itt-ott egy-egy anonim vagy álneves munkatárs kilétének megállapítását. Pontosan ezt a módszert követi köztük még a viszonylag legjobb is, LESTI Viktornak *A Frankenburg-féle Életképek* címmel 1941-ben megjelent értekezése.

Minden okunk megvan tehát, hogy a negyvennyolcas forradalmat megelőző idők folyóiratait az irodalomtörténet és a sajtótörténet napirendjére tűzzük. És egészen helyes, ha ezt a revíziót éppen a FRANKENBURG-féle *Életképek* új értékelésével kezdjük. Mert kétségtelen, hogy a kortársakkal, a *Pesti Divatlappal* és a *Honderúval* összehasonlítva ez volt kezdettől fogva a legtartalmasabb, de különösen kétségtelen, hogy a forradalom irodalmi előkészítésében ennek volt legnagyobb szerepe. Ez a szerep tulajdonképpen a még 1843-ban indult folyóirat három utolsó évfolyamában teljesedik ki, s így TAMÁS Anna témaválasztását helyesnek kell elismernünk.

Ezzel egyben rámutattunk arra is, hogy TAMÁS Anna nem az *Életképek* történetét

írta meg, hanem csak annak utolsó, kétségtelenül legfontosabb szakaszát. Szempontja nem sajtótörténeti, mert hiszen FRANKENBURG majd JÓKAI lapját mint irodalmi orgánumot jelöli meg műve tárgyául. Ugyanakkor tudatában van annak, hogy a *Fiatal Magyarország* (és az azt képviselő Tizek Társasága) tudatosan politikai szerepet vállal, és politikai felfogását az irodalomra is következetesen alkalmazza, elsőnek mondva ki, hogy, noha „irányrokonság a műgyaroltságát ki nem pótolja”, ámde „legyen írói bece se még oly magas, ha lapjaink irányával meg nem egyezik, el nem fogadjuk”.

TAMÁS Anna a forradalmi fiatal Magyarország politikai és irodalmi elveinek összefüggését vizsgálja az *Életképek tartalmában*. Kutatásait ennek a központi témának rendeli alá, és a témának ezt a felfogását következetesen keresztül is viszi.

A legfőbb munkát, azt, amelyet az e korszakkal foglalkozó történelmi vagy irodalomtörténeti kiindulópontú folyóiratmonográfiák nem tudtak igazán megoldani (vagy nem is akartak), hogy tudniillik a vizsgált folyóirat tartalmának teljes analiziséből bontsák ki annak tendenciáit, céljait, hatásának tényezőit — ezt a munkát TAMÁS Anna becsülettel elvégezte.

A folyóirat külső történetének — főleg az 1846. év második felében végbement változásoknak — szentelt első főrész (*Örségváltás az Életképeknél*) után a legterjedelmesebb második szakaszát munkájának *Rovatok és műfajok* címmel teljesen a tartalomvizsgálatának szenteli. És ugyan csak nagyon helyesen ezen a főrészen belül is az elvi cikkeknél szentel legtöbb helyet, majdnem annyit, mint a szorosan vett irodalmi rovatnak — a költészetnek és a szépprózának — összesen. Az elvi cikkek közé sorozza a színházi és irodalomkritikai rovatban közölt elvi kérdéseket boncoló írásokat is.

Az elvi cikkek beható részletezésével meggyőzően bizonyítja TAMÁS Anna alaptezését: az eredetileg polgári-liberális folyóirat a Tizek közreműködésének hatására radikális-demokrata irányba fordul. Az új irányzat érvényesülését fokozatokban látja megvalósulni: ezért külön-külön veszi vizsgálat alá a FRANKENBURG-féle *Dívatlap*nak a Tizek előtti korszakát, majd a Tizek csatlakozásától JÓKAI szerkesztőségéig eltelt időszakot, végül az utolsó, 48 márciusáig tartó, immár teljesen a Tizek által vezetett periódust, amelynek írásai közül nem egy, mint mondja, 1848 márciusát érleli, a forradalom szükségességét, jogosultságát igazolja.

Különösen meggyőző az *Életképek* által

vezetett két vitának — az „irányköltészet” és a „színi hatás” körül folyó polémának — a megoldása, ahol TAMÁS Anna jól veszi észre, és, azt hisszük, véglegesen elfogadható módon indokolja, hogy e vitákban amellet, hogy egész tartalmukkal a Fiatal Magyarország elvi álláspontját, új, forradalmi céljaitak tették érthetővé — a legtisztetéltreméltóbb ellenféllel, a *Magyar Szépirodalmi Szemlével* szemben nem minden tekintetben elvi ellentétől, de a más-más (és kölcsönösen ki nem magyarázott) kiindulópont perspektívabeli eltéréséről van szó. Talán csak azt lehetett volna még jobban hangsúlyozni, hogy Sükei csak a politika alapján (de a Tizek számára elengedhetetlenné vált politikai alapon) vitázik Erdélyivel — esztétikai alapkövetelmények feladására sem Sükei, sem Jókai nem gondol.

TAMÁS Anna erős oldala a tartalmi elemzés — ha a folyóirat elvi cikkeinek ismeretetésénél ez az elemzés ennyire sikerült neki, akkor nem kell sok elismerő szót fűznünk az irodalmi tartalom, az *Életképek*ben megjelent versek és elbeszélések jellemzéséhez sem. A folyóirat korszakainak tagolása itt némileg változik az előbbi fejezethez képest. A versek méltatásánál PETŐFI magaslik az *Életképek* valamennyi munkatársa fölé — és erről nem TAMÁS Anna tehet. Az *Életképek* lírai rovatának szakaszai tehát szükségképpen így következnek egymás után: PETŐFI előtt — PETŐFI közreműködése idején. PETŐFI verseinek irodalmi-esztétikai méltatása után a továbbiakban Petőfihez méri az őt megelőző, majd az ő csatlakozását követő korszak liráját. Mégpedig nemcsak a forradalmi gondolat érvényesülése és a témák megválasztása szempontjából, hanem a népiesség érvényesülése szempontjából is. És nem elégszik meg a műfaji kérdésekkel — népdalok, zsánerképek meghonosodása —, a PETŐFI-féle dalszerűség érvényesülését is kutatja és magyarázza.

A szépprózában a Tizek csatlakozása JÓKAI és PETŐFI elbeszélő művei által a népies-realistikus elem megerősödését, más beszélyek a romantika továbbélését mutatják. Az utóbbiak, meg az életkép-szerű írások a fokozódó társadalombírálat szolgálatában állnak. Ennek — meg a különösen VASVÁRI Pál feldolgozásában szintén a forradalmi eszmék szolgálatába állított történelmi elbeszéléseknek — ellenére, TAMÁS végső megállapítása az, hogy az *Életképek* programja és elvei radikálisabbak, mint a novellák tartalma, eszméi. Kiemelt méltatásban részesül PETŐFI két népies elbeszélése, *A nagyapa* meg *A fakó leány s a pej legény*, amelyekről

TAMÁS Anna meggyőzően mutatja ki, hogy eddig érdemük szerinti figyelemben nem részesültek, hogy szerepük 1847 első felében, tehát még FRANKENBURG szerkesztősege alatt a folyóirat szempontjából is olyan jelentős, hogy hozzájuk fogható a Tizek későbbi termésében sem akad. Sok új szempontból világítja meg LAUKA *Falusi éjszakák* címmel megjelent életképsorozatának társadalmi mondanivalóját is.

Egy utolsó alfejezetben az *Életképek*-ben napvilágot látott *Vegyes műfajok, szerkesztőségi rovatok* jellemzése következik. TAMÁS itt már nem tagolja mondanivalóját az *Életképek* fennállásának szakaszai szerint, láthatólag csak a teljesség vezet, amikor egyenként szemügyre veszi a rovat egyes csoportjait, az igen gyakori bel- és külföldi útibeszámolóktól kezdve a szorosan vett rovatokig, különösen a *Mi hír Budán?* közös címmel adott színes fővárosi hírekig, és meggyőzően bizonyítja, hogy ezt az utóbbi állandó rovatot a szerkesztés átvételétől kezdve maga JÓKAI írja. Ez az egyébként nem filológiai célkitűzésű értekezés legértékesebb — és cáfolhatatlan — filológiai eredménye.

Rövid összefoglaló visszapillantás után csak „kitekintés”-szerűen ad számot a folyóirat sorsáról 1848 végéig.

A nagy gonddal írt, évek munkájával kiértelt dolgozat bizonyára sokáig tölti be majd a forrás szerepét a kor irodalomtörténete és sajtótörténete szempontjából. Mind tartalmát, mind módszerét csak elismeréssel fogadhatjuk. Talán többet tudunk meg, ha TAMÁS jobban kiterjeszti tudományos apparátusát. Az irodalomtörténetben kevésbé ismert nevek viselőinek nem ártott volna jobban utána járni. Így a joggal kiemelten méltatott PONGRÁCZ Lajosról, *Társadalmi egyensúly* című cikke kapcsán meg lehetett volna említeni, hogy már a *Kelet Népe* vitájában is részt vett. A szerző nem a filológiai részletproblémákat akarta megoldani, és ezt el kell fogadnunk. De főleg az első főrészben, az *Életképek* szerkesztőváltása kérdésénél mégis érdemes lett volna újabb adatok után kutatni — hiszen ez, ti. a *Fiatalkor Magyarországa* bevonulása a lap vezetésébe minden szempontból döntő tény. TAMÁS Anna nem hoz új adatokat, illetve csak annyit, amennyit az egyébként dicséretes módon összeállított statisztikai összehasonlítása a lap 1846 előtti és utáni munkatársairól — elárul a végbement változás felől. Rejtve marad azonban továbbra is, hogy mi birta FRANKENBURGOT az ellenzékkal való tárgyalásra — mert a lap tartalma abban az időben még nem igazolja a hivatali állásával kapcsolatos félelmet —, de

főleg, mi birta a kormányt arra, hogy FRANKENBURG új állásra való, az osztrák uralkodó körök fukarságához képest eléggé költséges „átképzése” után miért hagyta meg neki a lap kiadási jogát, sőt miért engedte, hogy JÓKAI legyen a szerkesztő. (TAMÁS Anna nem említi, hogy FRANKENBURG mint kiadótulajdonos szerepelt 1848-ig, és ebből jövedelmet is húzott.) FRANKENBURG emlékiratainak az a tétele, hogy SZÖGYÉNY alkancellár barátságának köszönhetette az engedélyt, semmivel sincs igazolva. SZÖGYÉNY emlékirataiban (ezeket TAMÁS Anna nem idézi) nem említi az *Életképek* ügyét, pedig a sajtókérdésekhez nagyon is ért, a *Pesti Hírlap* engedélyezését és KOSSUTH szerkesztői kijelölését öt évvel korábban, a FRANKENBURGÉVAL analóg helyzetben ő magyarázza meg.

Íde tartozik annak a megemlézése is, hogy TAMÁS Anna levéltári anyagot nem nézett meg. A levéltári aktákat pedig LESI óta — tehát 30 éve — senki sem ellenőrizte újra és LESI disszertációjából sem derül ki pontosan, mit nézett meg ő maga, és mit vett másodkézből. Nem segít ezen, hogy FRANKENBURG és JÓKAI visszaemlékezéseit használta szerzőnk — mert sajnos FRANKENBURG lépten-nyomon szépíti a saját múltját, JÓKAI romantizálja a nemzetét. Mindkettő megbízhatatlan memoár-író.

A *vegyes rovatokból* egy-két jelentősebb cikket TAMÁS Anna kiemel az elvi tanulmányok közé. Mégis, kissé mostohán bánt el hátralevő részükkel a *Vegyes műfajok, szerkesztőségi rovatok* című fejezetben. Szerintem itt is érdemes lett volna — ha nem is oly részletesen, mint az elvi cikkek-nél — az *Életképek* periódusai szerint tagolni és kissé részletezni az anyagot. Egy sereg politikai megjegyzés, az egykorú események egyre radikálisabb szellemű megbeszélése jobban kidomborodott volna. Az *Életképek* nem kizárólagos irodalmi folyóirat, de még ha az volna is, a történész számára, különösen, ha a forradalmi gondolat érlelődését helyezi a központba, mindenképpen itt volna elrejtve a legtöbb érdekes felvilágosítás. TAMÁS Anna érdekes felfedezése JÓKAI intenzív saját munkája a rovatokban. De ennek az ún. „újdondászi” rovatnak az igazi megalapítója FRANKENBURG, és hagyományait még a *Pesti Hírlaptól* hozta magával. Érdekes lenne tudni, mennyiben építgálja JÓKAI — kevésbé tehetséges — elődjének.

A rovatok témái közt nincs megemlértve az igen gyakran előforduló „nemzetiség”, „nemzeti nyelv” kérdése. E téren kétségtelenül tévedések is vannak — de éppen ezért mai felfogásunk magaslatáról jó lett volna megbeszélni ezt a kérdést és

például megállapítani, hogy Vahot sallangos hazafiságával szemben a Tizek fel fogása itt is haladóbb-e. Bizonyára nem hiába beszél az *Életképek* több számban a budai tájak nevének megmagyarosításáról: az akciót DÖBRENTÉI kezdeményezte, az ifjúság előtt régen népszerűtlenné vált akadémiai titkár. Mégis világos, hogy egyetértének vele.

Igazságot lehetett volna szolgáltatni a lap levelező-rovatának is, amely rendszert a számok borítékára szorult, de az egykorúakat — más forrásokból is kitűnőleg — igen érdekelte. És ez a rovat adhatott volna segítséget a lap olvasóközönségének megítélésére. TAMÁS Anna ezeket a sajtótörténeti részletkérdéseket elvszerűen hagyja ki tárgyalásából, és anyagának másirányú gazdagításával kárpótol is érte. De úgy hisszük, irodalom és olvasók valahogyan összetartoznak; és ha éppen az egyik összetartó szervről, a sajtóról beszélünk, valamilyen formában, ha csak néhány szóval is, ki lehetett volna térni rájuk. Az *Életképek* sikerének titka a Tizek irodalmi és társadalmi eszméinek ereje; hatásuk igazolása viszont jobban kitűnt volna, ha látnánk, mi érdekelte különösen az egykorú olvasót.

És jegyezzük meg, hogy az *Életképek* nem szándékozott megjelenését megszüntetni 1848 végén sem. Az utolsó számokban hirdetést olvasunk, melyben előfizetőket toboroz a következő évfolyamra. Egyben közli, hogy azt már nem JÓKAI, hanem NAGY Ignác szerkeszti majd. (JÓKAI ekkor már a *Pesti Hírlap* átvételéről tárgyalt, amelynek néhány száma 1849 január elején valóban az ő nevével jelent meg.) NAGY Ignác hirdetéséből kiderül, hogy erőteljesen foglalkozik a munkatársi gárda megszilárdításával és megújításával. És érdekes, hogy a Honvédelmi Bizottmány elnökének (KOSSUTH!) nyilatkozatára hivatkozik, aki határozottan óhajtja, hogy a harc ne hozzon szünetet az irodalmi életben. NAGY Ignác tervéből nő majd ki az ötvenes évek jellegzetes újfajta divatlapja vagy inkább első irodalmi napilapja, a *Hölgyfutár*.

TAMÁS Anna szép munkája megérdemli, hogy mielőbb folytatásra találjon. A magyar sajtó története a legsorsdöntőbb korszakban, a negyvennyolcas forradalom előtt, alig lesz megírható az övéhez hasonlóan alapos és biztos módszerrel értékelő tartalmi vizsgálatok nélkül a többi folyóirat és divatlap történetére nézve is.

DEZSÉNYI BÉLA

Magyar újjászületés. Hajdú-Bihar megye és Debrecen 1944. október—1945. április. Adatok, dokumentumok, bibliográfia. Debrecen 1970. Hajdú-Bihar Megyei Tanács V. B. 172 I.

Hazánk felszabadulásának 25. évfordulójára készült ez a kiadvány, és feltárja a jelenlegi Hajdú-Bihar megye és Debrecen város jelzett időszakának eseményeit, a népi demokratikus államrend kialakulásával kapcsolatos adatokat. Debrecen — az akkori főváros — eseményei országos jelentőségűek voltak, így az országos szervek — főleg az ideiglenes Nemzeti Kormány — tevékenységével bővebben foglalkozik a könyv. A múltból szól a manák; a mai megyehatárok között élőkhöz 25 évvel ezelőtti múltjukról.

A gyűjtött anyag három részre oszlik.

Az első rész időrendi sorrendben közli az eseményeket és az ezekhez kapcsolható adatokat (főként neveket). Csak a kutatás jelenlegi állása szerint hiteles adatokat vettek fel. Forrásaik: a kötetben található bibliográfiában felsorolt tanulmányok, korabeli sajtótermékek, az MSZMP megyei Bizottsága Archivumának dokumentumai és a megyei Levéltár „eseménynaplója”.

A második rész az egykorú dokumentumokból (rendeletek, felhívások, újság-cikkek), az új élet indulására jellemző közleményekből ad válogatást tartalmi csoportosításban, a szemelvény lelőhelyének megjelölésével.

A harmadik rész a korszakra vonatkozó irodalom (résztanulmányok, cikkek, könyvek) bibliográfiáját tartalmazza. Ezeket követi a feldolgozott napilapok felsorolása. Végül név-, helynév- és tárgymutató egészíti ki a kiadványt.

A kötetet a Megyei Könyvtár munkatársai állították össze azzal a céllal, hogy egyetlen helyen találják meg az érdeklődők — tudományos kutatók, könyvtárosok, pedagógusok, népművelők, tanácsai és párt-funkcionáriusok, újságírók, diákok stb. — a jelzett időszakra vonatkozó irodalmat, fontosabb dokumentumokat. Elmondhatjuk, hogy a tervet szép eredménnyel oldották meg, és egy igen hasznos segédeszközt sikerült készíteniük a magyar újjászületés hónapjainak tanulmányozásához. A könyveske csinos kiállításáért a debreceni Alföldi Nyomdát illeti a dícséret.

NAGYDIÓSI GÉZÁNÉ

Dolgozók Lapja 1944/45. Szolnok, 1969. Damjanich Múzeum. (Szolnok Megyei Múzeumi Adattár 10.)

A felszabadulás 25. évfordulója kiváló alkalmat nyújt arra, hogy helyi jelentőségű, de sokszor még a nemzeti könyvtár és egyéb nagy gyűjtemények számára ismeretlen, esetleg ma már csak egy két példányban meglevő, 1944–1945-ben megjelent dokumentumokat, hírlapokat valamilyen formában újból kiadjanak. Az ilyen jellegű kiadványok a legtöbb esetben nem csupán helytörténeti jelentőséggel bírnak, hanem jelentős forrásmunkák lehetnek a történeti kutatás számára, és egyben alkalmasak nagy könyvtárak anyagának kibővítésére illetve kiegészítésére is.

Amint ismeretes, e korszakban sok helyen egy-egy újság megjelenése jelentette a normális élet megindulását. Így volt ez Szolnokon is. Ez a hasonmás kiadás a háborús események után Szolnokon először kiadott *Dolgozók Lapja* négy megjelent számát tartalmazza. Az első szám 1944. december 13-án látott napvilágot 500 példányban, a továbbiakban egyre emelkedő példányszámmal, telve igen sok helytörténeti adattal, de egyben tükrözve az országos és világméretű eseményeket is. A lap folytatásának tekinthető az 1945 május elsején először megjelenő *Tiszavidék*, amely akkor hetilapként indult. E hírlap első és második számát is tartalmazza a kiadvány.

A hasonmás-kiadás elé KAPOSVÁRI Gyula írt színvonalas bevezetőt, amelyben a lap létrejöttének körülményeit és tartalmát ismerteti.

Sajnos a kiadvány technikai kivitelezése nem a legjobbnak mondható, a másolatok egyes helyeken egészen halványak, másutt teljesen olvashatatlanok. Az alkalmazott xerox eljárás lehetőséget nyújtana jobb külalakú, olvashatóbb kiadásra is.

Reméljük, hogy ez a jelentős szolnoki kezdeményezés sok követőre talál ország-szerte, és egyben tanulságul is szolgál gondosabb kivitelezésre való törekvése, mert az ilyen jellegű kiadványok megérdemlik, hogy esetleg nagyobb anyagi befektetéssel vagy több gondossággal használhatóbbak és tetszetősebbek legyenek.

BATÁRI GYULA

Magyar András: A diósgyőri „Jószerecsse” Dal- és Önképzőkör könyvtárának története. Miskolc, 1970 (Kiadja a Szakszervezetek Borsod megyei Tanácsa Központi Könyvtára), Borsod m. Nyomdaipari

Váll. 44 l. (Borsod-Abaúj-Zemplén megye és Miskolc munkáskönyvtárainak története 1.)

Ritkán telik ennyire szerény terjedelmű nyomtatványban ennyi gyönyörűsége az embernek. Nem könyv, inkább csak brosúra — és az olvasását önkéntelenül nem az elején, hanem a végén kezdjük, a munka egész második felét kitöltő, gondosan, szépen reprodukált képeken. A könyvtár alakulási jegyzőkönyve, majd egy elmosódó régi fényképen a gyártelep munkáséterme mint az első könyvtárhelyiség, hírlaprendelő levél, hírlapárverési jegyzőkönyv, egy régi tagsági jegy képe, közgyűlések és választmányi ülések dokumentumai a múltból, villamoskocsi belseje olvasásra kitett és kézbevert újságokkal (1928-ból!) — s a több mint húsz képből álló sor végén a mai szabadpolcos könyvtárhelyiség. Ezeknek a képeknek majd mindegyike bele kívánczodik máris a talán egyszer megrándó teljes magyar könyvtártörténetbe.

A könyvtár történetéről szóló tanulmány rövidségével és szinte túlzott mérték-tartásával nagyon is sokat mond el a századforduló magyar munkástörekvéseiről, a művelődés következetes megszerzéséért folytatott lankadatlan munkáról. Szinte minden mondat adat a magyar vidéki városok kulturális törekvésehez. És különös hangsúlyt ad ezeknek az adatoknak, hogy az egyesület tagjai nem általában könyvtárt, hanem munkáskönyvtárt akarnak szervezni. Eközben hol védekeztek a kulturális és gyári fórumok irányítása ellen, hol felhasználták a kapitalista kiadási rendszer és a konkurrencia nyújtotta lehetőségeket. A könyv- és sajtótörténet számára is ismeretlen új adat az, hogy reklámozás, polara való kihelyezés feltételével ingyen küldtek példányokat egyes kiadók. Különösen jellemző, hogy az első világháború alatt a Légrády Testvérek kiadóvállalata az egyesület mozijában való hirdetés fejében ingyen újságelfőfizetést és könyvekből tiszteletpéldányokat adott. Példájukat néhány más kiadó is követte. De az egyik legérdekesebb adalék a két világháború közti korról, hogy a miskolci Villamossági Rt a Miskolc és Diósgyőr Vasgár közt járó villamoskocsikon újságokat helyezett el — nem kulturális indítékokból, hanem hogy a gyéren igénybevert villamos forgalmát fellendítsék.

A két világháború közt ugyan COURTS-MAHLER és magyar megfelelői válnak listavezetővé a beszerzésekben — de a munkások a kényszer miatt be nem szerzhető művek íróival teremtettek közvetlen kapcsolatot: DARVAS József, FÉJA, SZABÓ

Pál, VERES Péter járnak előadni a vasgáriaknak.

A munkát az egyesület könyvtárának beolvadása koszorúzza meg a mai Bartók Béla Művelődési Ház 100 000 kötetes állományába.

A kötet egy könyvtörténeti sorozat első tagjaként jelenti be magát. A további részeket nagy figyelemmel várjuk, hiszen joggal mondja a bevezető, hogy Borsod és Miskolc időben semmivel sem maradt el a fővárosi szakegyletek könyvtárai mögött.

A szép papíron készült, gondosan kiállított kötetecske az áldozatkész megyei tanácsot is, meg az előállító nyomdát is dicséri. A képszerkesztő: BUCSI Jenő.

DEZSÉNYI BÉLA

Bóna Ervin—Farkas János stb.: A tudomány néhány elméleti kérdése. Bp. 1970, Akad. K. 291 l. (Tudományszervezési füzetek. 4.)

BÓNA Ervin, FARKAS János, KLÁR János, LŐRINCZ Lajos és PACZOLAY Gyula tudományelméleti tanulmányait BÓNA Ervin és FARKAS János szerkesztésében tette közzé az Akadémiai Kiadó. A tanulmányok témaválasztásuknál és feldolgozási szintjüknel fogva egyaránt igénylik a szakirodalmi méltatást, még pedig olyan széles körben, amilyenre a szerzők tartalmilag is kiterjednek.

A szerzők a tudomány elméleti kérdéseinek elemzését kilenc problémakör köré csoportosították: a tudomány fogalma és közelfő jellemzése, a tudomány kapcsolatai, a tudomány fejlődési sajátosságai, a tudomány szerkezeti kérdései, a tudomány mai struktúrájának és fejlődésének néhány ellentmondása, a tudomány mint önmaga tárgya, a tudománypolitika néhány elvi kérdése, a tudományos kutatás néhány elméleti és módszertani kérdése s végül a kutatásszervezés és kutatásprognosztika néhány elméleti és módszertani problémája.

Tudománytörténeti vonatkozásban az említett kilenc fejezetből különösen az alábbi részek kiemelése indokolt: a tudomány mint rendszer és annak dialektikus sajátosságai, a tudományfogalom meghatározásának kérdései, a tudomány kapcsolata a többi társadalmi tevékenységrendszerrel, a tudomány és a kultúra kapcsolata, a mai tudományfejlődés néhány fő tendenciája, humanizáció, a korszerű tudományszervezés főbb aspektusai, belső és külső ellentmondások a mai tudománystruktúrában és tudományfejlődésben, a

tudománytan kérdései, a tudománypolitikai kutatások irányai, a tudományos kutatómunka szervezeti formái, kutatásszervezés és prognosztika.

Csak helyeselhető az, hogy a szerzők a tudomány kérdéseinek vizsgálatánál még a statikus pólusok vonatkozásában sem feledkeznek meg a mozgás törvényeiről, s leszögezik, hogy „a tudomány statikus oldala sem valamiféle abszolút nyugalmat, stagnálást fejez ki, hanem a tudomány dinamikájának relatíve stabil momentumait, viszonylagos állandóságot mutató csomópontjait” (17. l.). El kell fogadnunk azokat a megállapításokat is, amelyek a tudomány objektív és egyúttal pártos jellegére vonatkoznak (21. l.). Bármennyire is igyekeznünk kell elkerülésére, de mégsem lehet mentes a tudomány a tévedéstől, amely „a tudományos megismerés szükségzerű eleme” (62. l.). A tudományirányításban érvényesítendő alapelveként meghatározott háromdimenziós organizáció: a horizontális, vertikális és genetikus-dinamikus aspektus egyidejű alkalmazása (107. l.) feltétlenül helyes célkitűzésre mutat. Ugyancsak dialektikus nézőpontra utal az az igény, hogy a magyarázó és általánosító funkció mellett nélkülözhetetlen az előrejelző tevékenység (117. l.). Kellő alapossággal foglalkoznak a szerzők a határtudományok (hibridizáció, integráció, kooperáció) egyre növekvő szerepével és jelentőségével, ezzel kapcsolatban a kollektív kutatómunka szerepével (133. l.). Hasonlóan értékesek a különböző tudományszakok specialistáinak integrálásával kapcsolatban mondottak (136. l.). Bár e tekintetben a szerzők egymáshoz nem teljesen következtetések, az a megállapítás, amely szerint „a kutatásban legfőbb tényező az ember” (137. l.), gyakorlatilag és etikailag is helyesen levont végső konklúziónak tekinthető. A tudomány mint „remény” és a tudomány mint „veszély” szembeállításra igen érdekes (173. l.). Alkalmat adna a humán tudományok szerepének fokozott méltatására. A tudománydokumentáció és informatika kérdéseinek több tanulmányban is visszatérő problematikája mindenhol mérsékelt, helyes szemléletet tükröz. Helyes itt ezeknek a segédtudományoknak a tudománystruktúra belső sajátosságaival való kapcsolataira is rámutatni (195. l.). A tudománypolitika komplexitása aligha vitatható, valamint az sem, hogy ennek a nézőpontnak érvényesülnie kell a tudományirányításban (222. l.). Ez teszi jelentőssé a tudománypolitikai kutatásokat (226. l.) és ennek több oldalról való megközelítését. Rendkívül fontos az alap-, alkalmazott és fejlesztési kutatásokkal kapcsolatban

kifejtett elmélet és — a szakirodalomban egyébként nem új — az a megállapítás, amely szerint feltétlenül kívánatos disztinkváltni a tiszta és irányított alap kutatások között (340. l.). A kutatásszervezés komplexitására vonatkozó az a megállapítás, amely szerint a jó kutatásszervezésnek nemcsak azt kell megmutatnia, hogy milyen kutatási tervek szülessenek és azok hogyan valósuljanak meg, de azt is, hogy a megindításra alkalmasnak ítélt kutatómunkát alapos felkészülésnek és döntéseknek kell megelőzniük (250. l.) — nagyon is aktuális gyakorlati kérdés még akkor is, ha elméletileg nem vitatott.

A tudománytörténeti tudományokról mondottak is kiemelési kívánnak. „Ez a régi múltra visszatekintő kutatási terület már sajátos megközelítési módjával, dinamikus-genetikus szemléletével is predestinálja az ilyen értelemben vett interstrukturális (vagy: transzstrukturális) karaktert. A modern tudománytörténet nem a tudomány múltjáról szóló epikus leírás, hanem főleg azt igyekszik feltárni, hogy a tudomány történetében hogyan jöttek létre a legfontosabb minőségi csomópontok és ennek megfelelően az egyes tudományfejlődési korszakok... A tudomány története nem tények és eszmék raktára, s a tudománytörténelemnek nem az a fő szerepe, hogy rendezze és nyilvántartásba vegye a feltárt anyagot. A tudománytörténetnek nemcsak arra kell válaszolnia, hogy mit ért el a tudomány a különböző korszakokban, hanem — és egyre inkább — arra is, hogy hogyan és milyen külső és belső tényezők hatására érte el azt, amit elért. A tudománytörténet alapvető feladata a tudomány tartalmi oldala fejlődésének elemzése s az itt levő objektív törvények feltárása, tudományos törvényeként történő megfogalmazása” (191. l.).

Az alapvetően pozitív értékelés mellett, sőt ennek mellőzhetetlen részeként néhány bíráló megjegyzést sem mellőzhetünk.

Maga az összeállítás — óhatatlanul — szelektív, hiszen az egyes tanulmányok szerzői egy-egy témát választottak ki, s ez lehetetlenné teszi a problematika kerek kialakítását. Ez már a tanulmánykötet fő címében s az egyes fejezetekben is megnyilvánul („néhány elméleti kérdés”, „a tudományos technikai forradalom néhány kérdése”, „főbb jellemvonások”, „néhány ellentmondás”, „néhány általános ellentmondás”, „néhány általános kérdés”, „néhány időszéri kérdés”, „néhány rendszerezési kérdés”, „néhány elvi kérdés”, „néhány elméleti és módszertani kérdés”, „a tudományos kutatások irányításának egyes kérdései”). A komplexitás azonban, mint helyesen felismert aspektus, a szerző-

ket arra is kötelezné, hogy a lehetőség szerint fokozottabban törekedjenek legalább a választott témák teljesebb kifejtésére.

Nem róható a szerzők hibájára, hogy éppen e „fragmentumok” következtében meglehetősen gyakoriak az egyes tanulmányokban az átfedések, ami különösen akkor okoz zavart, ha ezek között ellentmondások is találhatók.

Ugyancsak nem lehet a szerzők rovására írni, hogy a teljesség érdekében olykor ismert tételekre is utalnak — ezt egyébként a bevezető is megjegyzi —, de az olykor hosszan átvett adaptációk gyengítik a szerzői állásfoglalások erejét, annál is inkább, mert rendkívül kevés a tanulmányok vita-anyaga. Néhol leegyszerűsítésekkel is találkozunk, talán éppen a vita elkerülése érdekében (pl. „a tudomány a szellemi munka terméke”, „volt idő, amikor nem létezett tudomány, de létezett technika”, „a fizikai és szellemi munka közötti ellentmondás rendkívül komplex jelenség”, „a szocializmust építő országokban jelenleg még sok helyen és sok vonatkozásban elmaradás tapasztalható a tudományos technikai forradalom kibontakoztatásával kapcsolatban” stb.).

A tanulmánygyűjtemény rendkívül értékes hírnöke a szocialista tudományelmélet hazai problematikája feltárásának. Örömmel kell fogadnunk az eddigi — elsődlegesen empirikus — tudományszervezési irodalom mellett jelentkező absztraháló és szintézisre törekvő elméleti munkát, annál is inkább, mivel az összeállításban szereplő szerzők hivatott tollal és magas szinten tárgyalják a nagyon is időszéri tudománypolitikai és tudományszervezési kérdéseket. Ugyancsak a szerzők érdeméül kell elkönyvelnünk higgadt, leszűrt szemléletüket, tárgyilagosságukat és tudományos alaposágukat.

TAKÁCS JÓZSEF

Könyvtártudományi Tanulmányok [I.] 1968. — Az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács 26. sz. kiadványa. Szerk. Kovács Máté és Rácz Aranka. Budapest, 1968. Népműv. Prop. Iroda, 612 l. (soksz.)

Az évkönyvszerű kiadványnak szánt tanulmánysorozat megindításának indokát a szerkesztői bevezető abban látja, hogy a könyvtáros-társadalom jogosan igényli (elsősorban az OKDT-től) a szakmai publikációs lehetőségek kereteinek bővítését. Ennek egyik eszköze lenne ez az egyelőre egy-két éves periodicitással tervezett, nagyobb lélegzetű tanulmányokat

közlő kötet sorozat; a másik az inkább vitafórum-jellegű *Könyvtári Figyelő*. Az indok elfogadható, mert az igény valóban jogos. — Vitatkoznunk kell azonban a bevezetőnek azzal a részével, mely a *Könyvtár tudományi Tanulmányok* és a *Magyar Könyvszemle* korrelációját érintve tesz megjegyzéseket utóbbi kiadvánnyal kapcsolatban. A kérdés a magyar könyvtárügy egy már sokat (véleményünk szerint túlságosan sokat!) vitatott kérdése; az ti., hogy vajon a *Magyar Könyvszemle* eleget tesz-e feladatának akkor, amikor elsősorban könyv- és könyvtártörténeti kérdésekkel foglalkozik, s kevés figyelmet szentel az aktuális könyvtárügyi és politikai problémáknak. Itt most nem kívánunk a kérdés elvi és gyakorlati részében elmélyedni: ehhez számos kiadványfajta minőségi és mennyiségi elemzése lenne szükséges. Csupán megjegyezni kívánjuk, hogy a *Magyar Könyvszemle* a szakterület történeti jellegű stúdiumainak egyetlen fóruma (ami persze közel sem jelenti azt, hogy az aktuális témák elől elvszerűen és légmentesen elzárkózik!) — míg az aktuális problémák kifejtésére több általános és szakágazati publikációs fórum áll rendelkezésre. Úgy véljük, hogy ha a *színek* egészét szemléljük (tehát ha valamennyi szöbajöhető publikációs formát szemügyre veszünk), akkor egyik irányban sincs ok az aggodalomra: az „élő magyar könyvtári kultúra”, ill. a magyar „írás-, könyv- és könyvtártörténet” (s mindkettőnek külföldi kapcsolata) egyaránt jelentőségüknek és jövőt formáló erejüknek megfelelő és arányos mértékben vannak képviselve. S úgy érezzük: a tudományt jobban szolgálja az alkotás, mint a lényegében céltalan vitatkozás.

Ami most már magát a tanulmánykötetet illeti (melynek jellegével kapcsolatban helyesnek tartjuk a szerkesztő többi megjegyzését): itt is az alapjában nem történeti jellegű célkitűzésnek megfelelő arányban látjuk képviselve az elméleti, az aktuális-gyakorlati és történeti témaköröket.

Az elméletet Kovács Máté képviseli *A könyvtárszociológia alapproblémái* c. tanulmányával (13–112. l.), mely a dolog természeténél fogva bizonyos mértékben történeti elemeket is tartalmaz. Szerző a jelzett tudományágat a könyvtár tudomány és a művelődésszociológia közös területének tartja, s így vizsgálja tárgykörét (a könyvtári kultúra társadalmi környezete), módszerét, ill. a nyert ismeretanyag rendszerezésének lehetőségét. Elsősorban a módszernek arra a területére kell a figyelmet felhívunk, ahol (J. BERNAL útját járva) egzakt (demográfiai, biológiai, lélektani és gazdasági) tényezők figyelembevételével

dolgozik, s ezek alapján fejlődési trendeket is figyelembe vesz (Triebel-görbe általános és magyar modellje). A kulturális színvonalra és a környezetre vonatkozó statisztikai adatok ismertek: inkább azok „célirányos” csoportosítása tanulságos.

Az egész világ könyvtárügyének talán legbonyolultabb területéről, a szakkönyvtárakról ír PATAKY Ernő (113–206. l.), aki éppen az ún. „gyűjtőkori codex” munkálatai során nyert tapasztalatok alapján tudja kiválóan, hogy nem csupán a történeti múltban okozott nehézséget e terület problematikája. Jól érzi a fejlődés legsúlyosabb kérdését: a központi irányítás hiányát az állományképzés és a tájékoztató funkciók területén. Jól látja, hogy a művelődési forradalom következő lépésének nálunk is „a tudományos-technikai és a manager-i forradalom”-nak kell lennie. Hogy vajon e cél elérhető-e olyan központi szervezet nélkül, mely „kényszerítő erejű kooperációt” hoz létre — ma még kétséges. Ezt a kérdést véleményünk szerint, nem az eljárás mód „demokratikus” voltának mértéke fogja eldönteni (ilyen politikai tartalmú fogalommal való operálást ezen a területen a lényeg megkerülésének tartjuk!), hanem éppen a már említett „management”-fejlődés vastörvénye.

HÉBERGER Károly az egyetemi könyvtárak tevékenységéről és szolgáltatásairól értekezett (207–290. l.) egy 1967. évi részletes kérdőívre adott válaszok elemzésével. A ténymegállapításokon csupán kevés helyen lépett túl: a felmérés alapján készült javaslatok számos pontja még ma is aktuális — ezekkel a könyvtároskonferenciáit előkészítő egyetemi könyvtári ankét során találkoztunk (elsősorban az árakkal progresszíven emelkedő beszerzési keretek iránti igény vonatkozásában!).

URBÁNNÉ HORVÁTH Júlia és URBÁN László (297–362. l.) a közművelődési (elsősorban a megyei) könyvtárakkal kapcsolatban dolgoztak ki egy olyan témakört, mellyel a tudományos könyvtárakban sem ártana foglalkoznunk: működésük gazdaságossági elemzésével. Témájuk a könyvtári munka rentabilitási utókalkulációja: „mennyibe kerül... ha egy olvasó belép a könyvtárba...” Pédák a vizsgálat jellegére: az üzemeltetés költsége (Ft/m³), hálózatszervezés (Ft/igazgatási egység), beszerzés, feldolgozás, költészet (Ft/kötet), olvasószolgálat (Ft/látogatás, ill. Ft/kölcsönzött kötet). Az adatanyag — ha azt nem mechanikusan alkalmazzuk — érdekes tanulságokkal szolgál. A konklúzió: elsősorban a drágább könyvek könyvtári forgalmazása gazdaságos, mivel az olcsóbbak forgalmi értéke és közvetítési költsége közepesen azonos.

Csupán említve most KERTÉSZ Gyula (járási könyvtárakról), VARGA Béla (bejáró munkások közművelődéséről) és KATSÁNYI Sándor (kisközségi könyvtárakról írt) tanulmányait, szólnunk kell még SEBESTYÉN Géza aktív „kortárs-írásáról”, mely *Az 1947. évi könyvtári törvénytervezet* címet viseli (581–612. l.). A tervezet első megfogalmazása a *Mai magyar művelődéspolitikai* (Bp. 1946.) c. kötetben látott napvilágot; S. most az előkészítés néhány részlete felől tájékoztat. A felszabadulás utáni kor kezdeti nehézségekben gazdag, de lelkesedésben, és szakértelemben sem szegény éveinek elképzelése törvényerőre ugyan nem emelkedett, de egyes tézisei hatottak a múltban és hatnak ma is. Szerző véleménye szerint még ma is vizsgálódó lenne a (tudományos könyvtárakkal jellemző módon alig foglalkozó) tervezetnek a kiskönyvtárakra, a könyvtári szakfelügyeleti rendszerre és a Könyvtári Tanácsra vonatkozó része.

Összefoglalóan: úgy érezzük, hogy a kötetre és a vele induló sorozatra szükség van. Öröndetes lenne, ha pár év múlva megállapíthatnánk, hogy a jelen égető kérdéseire válasz kereső tanulmányok megállapításai – szerény és tudományos hangvételük ellenére – nem pusztába kiáltó szóként hangzottak el.

TÓTH ANDRÁS

Medical History in Hungary 1970. (Orvostörténet Magyarországon. 1970.) Az Orvostörténeti Közlemények 4. számú supplementuma. A Semmelweisről elnevezett Orvostörténeti Múzeum és Könyvtár kiadványa. Budapest. 1970. 198 l.

Minden tudományág számot ad időnként múltjáról, eredményeiről, ismerteti külföldi kapcsolatait és a világban elfoglalt helyzetét, rámutat jövőbeli fejlődésének lehetőségeire és a szándékolt útra. A Semmelweisről elnevezett Orvostörténeti Múzeum és Könyvtár, valamint a Magyar Orvostörténeti Társaság díszes kiállítású kötete a magyar orvostörténeti tudománynak ilyenyszerű számvetése, amelyet időszerűvé a Nemzetközi Orvostörténeti Társaságnak 1970-ben Bukarestben megrendezett XXII. nemzetközi (világ) kongresszusa tett. E kongresszus hivatalos küldötteinek és prominens személyiségeinek nyújtotta át e kötetet RÉTI Endre, a Semmelweisről elnevezett Budapesti Orvostudományi Egyetem Könyvtárának igazgatója, Orvostörténeti Társaságunknak akkor főtájkára, most elnöke és ANTALL József, a Semmelweisről elnevezett Orvos-

történeti Múzeum és Könyvtár igazgatója az *Orvostörténeti Közlemények* főszerkesztője, Orvostörténeti Társaságunknak főtájkára, számot adva a kötetben egyrészt a magyar orvostörténelem múltjáról, jelen helyzetéről, másrészt közölve azokat az előadásokat, amelyek a kongresszusra bejelentésre kerültek, bár azok egy része ténylegesen nem is került megtartásra.

A kötetet két általános érdeklődésre számot tartó közlemény vezeti be. A magyarországi orvostörténeti kutatás múltját ismerteti SCHULTHEISZ Emil és TARDY Lajos, majd ANTALL József a Semmelweis szülőházában létesített Orvostörténeti Múzeumot mutatta be, a leggazdagabb értékeket jól sikerült fényképek egész sorával illusztrálva, megbeszélve egyben az orvostörténeti gyűjtések és gyűjtemények történetét is Magyarországon. A Múzeumban őrzött értékes érem- és pénzgyűjteményt HUSZÁR Lajos ismertette különös tekintettel a római eredetű érmékre és az erdélyi származású numizmatikai emlékekre, rámutatva a numizmatikának orvostörténeti fontosságára. BORSOS Béla a magyarországi gyógyfürdőkben végzett ivókúrákhoz használt iparművészeti becsű edényeket a Múzeum gazdag anyaga alapján beszélt meg.

A bukaresti XXI. Nemzetközi Orvostörténeti Kongresszuson két minket közelebből érdeklő témakör került megbeszélésre:

a római kor orvostörténete és Románia orvostörténetének nemzetközi vonatkozásai, különös tekintettel a külföldön élt és tevékenységet folytatott jelentős román orvosokra és a Románia területén élt és működött külföldi orvosokra.

Az első kérdést két iránymutató előadás tárgyalta magyar vonatkozásaiban: KABA Melinda az aquincumi ásatások történetének, jelentőségének rövid ismertetése után a római légiós városnak, Kelet-Pannónia székvárosának orvostörténeti emlékeiről nyújtott érdekes és színes képet. REGÖLY MÉREI Gyula pedig a római korból származó fossilis csontvázak patológiai feldolgozásával tett tanúbizonyságot a magyar orvostörténelmi kutatásban jelentős paleopatológiai irányzat eredményességéről.

A második kérdéssel a következő előadások foglalkoztak. KAPRONCZAY Károly a 300 éve meghalt COMENIUS János Ámosnak, a négy éven keresztül a sárospataki kollégiumban tanító nagy humanista pedagógusnak orvosi vonatkozású és higiénés tárgyú adatanyagát foglalta össze. BUZINKAY Géza a MIKES Kelemennek törökországi leveleiben fellelhető orvos-egészségügyi vonatkozásokat taglalta.

SZÁLLÁSI Árpád a Mária Terézia által 1770-ben kiadott egészségügyi alaptörvényünk keletkezését és jelentőségét ismertette. BUGYI Balázs a háromszáz évvel ezelőtt Erdélyben megtelepedett örmény származású nagy orvosok életművét tárgyalta. RÉTI Endre a mai Románia területéről származó és a pesti egyetemen tanult magyar, román és szász diákoknak orvosdoktori értekezéseit dolgozta fel igen élvezetesen. ZALAI Károly a kolozsvári egyetemen annak megalakulásától egészen 1918-ig benyújtott gyógyszerészdoktori értekezések anyagát értékelte a gyógyszerésztörténész elhivatottságával.

ANTALL József a magyarországi egészségpolitika terén az abszolutizmus és a liberalizmus irányzatainak történetét foglalta össze. HALMAI János a XVIII. század második felében Magyarországon működött gyógyszerészek szociális helyzetét ismertette bőséges adat-anyag alapján. HUSZÁR György a nagy román származású pesti fogorvostanárnak, NEDELKO Dömének életművét ismertette. ANTALL József és KARASSZON Dénes a Magyarországon élt, tanult és itt tanszéket is nyert kiváló román mikrobiológusnak, VICTOR BABES-nek életét, tevékenységét, Romániába történt hazatérését és ottani professzorsága alatti működését ismertették megbeszélve a magyar orvostudományhoz fűződő kapcsolatait is.

A nagyon érdekes kötet jellegének megfelelően elsősorban ugyan a római kori, valamint az erdélyi vonatkozású orvostörténeti kérdéseket beszéli meg részletesen, de nagyon világos áttekintést nyújt a magyar orvostörténeti kutatás helyzetéről, múltjáról és lehetőségeiről. Valamennyi a kötetben foglalt közlemény újszerű adatok gazdagságát öleli fel, és nem régen megjelent közlemények felújítása, ezzel is bizonyítva a hazai orvostörténeti kutatásoknak alaposságát és újdonságra törekvését. Az orvostörténeti kutatásnak a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum és Könyvtár körüli csoportosulását bizonyítja a Múzeum és a Könyvtár kutatóinak sokrétű közleménysorozata is a kötetben. A múlt — beleértve a közelmúlt — hazai orvostörténeti kutatásait is értékelve rá kell mutatnunk arra az örömdetes tényre, hogy a kötet szerzői között nem kis számban találni történészeket, régészeket, művészettörténészeket is, bizonyítva az orvostörténeti kutatásnak interdiszciplináris jellegét. A *Medical History in Hungary* 1970 a magyar kultúrtörténetírásnak érdekes és fontos megnyilatkozása, amely a tudomány- és a technikátörténetek részére is érdekes és hasznos olvasmány.

BUGYI BALÁZS

György József: Az Akadémia könyvtára egykori Goethe-szobája és nevesebb magyar látogatói. Bp. 1968. 25 l. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei 55.)

Az ELISCHER-féle GOETHE-gyűjtemény kerek ötven éven át az MTA Könyvtárának bibliofil- és irodalomtörténeti érdekessége volt. Az anyanyelvi irodalom tisztelete — az Elischerek északmagyarországi cip-szerek voltak —, az alapító baráti körének Goethe-rajongása, valamint a kor gyűjtő divatja által létrejött gyűjtemény anyaga (közötte 34 db. autográf vagy szignált GOETHE-kézirat, első kiadások, arcképek, ásványok stb.) külföldön is ismertté vált, és sok, évente átlag 2000 látogatót vonzott. HELLER Ágost gondozásában katalógus is készült róla 1896-ban. A két helyiségből álló egykori „Goethe-szobának” külön vendégkönyveket fektettek föl, amelyek most kerültek elő, és GYÖRGY József kitűnően felépített tanulmányának közelebbi tárgyát képezik. A szerző a 3 kötet alapján (1896—1905, 1905—1931, 1932—1945) ismerteti a gyűjtemény történetét, és időrendben felsorolja az emlékkönyvek nevesebb bejegyzőit, a magyar tudományos és művészeti élet sok fontos egyéniségét, pl. EÖTVÖS Károlyt, KODÁLY Zoltánt (1901-ből!), JÁSZAI Marit, STEIN Aurélt stb. Szívesen vettük volna, ha az összeállítás a külföldi illusztris bejegyzőkre is kiterjed. Az utolsó bejegyző — az egyetlen említett külföldi — egy szovjet gárdaőrnagy 1945 májusában, s feltehetőleg ő volt a gyűjtemény utolsó látogatója is, mert az ostrom alatt károkat szenvedett kiállítást megszüntették és a könyvtár megfelelő osztályain helyezték el. Örömmel olvassuk most, hogy az Akadémia talán újra felállítja a gyűjteményt és nemcsak GYÖRGY József kiadványának szép fényképmellékletein láthatjuk.

V. A.

Mándi Péter: A könyv és közönsége. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1968. 295 l.

A humán területen dolgozók, a kultúra ügyeivel foglalkozók számára rendszerint idegen a közgazdasági szemlélet, a statisztikai adatok halmaza. Ezért félt, hogy ez a könyv nem jut el közönségéhez, vagy nem oly mértékben, mint ahogy az szükséges lenne. Mert MÁNDI művét igen széles körben forgathatnák eredménnyel: a szűkebb könyvszakma, a könyvkiadás és a könyvkereskedelem szakemberein kívül

a könyvtárosok, tanárok, népművelők, a sajtóban és a tömegtájékoztatók egyéb területein tevékenykedők és mindenki, aki aggódik és fáradozik Magyarország szellemi életének előbbreviteléért. Mert a közölt statisztikákból, táblázatokból, számhalmazokból a szerző közerthető stílusban érzékletes helyzetelemzést fogalmaz meg. Teljesíti azt, amit a bevezetőben ígér: ez a könyv szakkönyv, de nem a szűk szakma ügyeit tárgyalja, hanem a nemzeti művelődés egy fontos területéről rajzol képet.

A kép a könyvkiadás és a könyvtárhálózat mennyiségi mutatóinak 1945-től végigkísért fokozatos növekedése ellenére is sok elgondolkodtató, negatívumot jelentő adatot tartalmaz.

A legfontosabbak a következők. Magyarország 15 éven felüli lakosainak 39%-a, tehát jóval több mint $\frac{1}{3}$ -a egyáltalán nem olvas könyvet. Ugyancsak a 15 éven felüli lakosság $\frac{1}{7}$ -e más sajtóterméket sem olvas, tehát minden hetedik „felnett” lakos egyáltalán semmit nem olvas. Iskolázottság szerint: a nyolc általánost végzetek $\frac{1}{5}$ -e nem vesz kezébe könyvet. Az olvasás indítékainak vizsgálata is elszomorító adattal szolgál: minden tizedik olvasó unalmának előzésére, gondolatainak elterelésére fordul a könyvhöz.

A más vonatkozásban elég gyakran pozitívumként emlegetett sajátosság: szépirodalmunk mindig is nagy társadalmi szerepe e könyvstatisztikákban negatív oldaláról tükröződik. A szépirodalom szemmel látható túlsúlya MÁNDI adatai szerint egyúttal a tudományos és ismeretterjesztő irodalom, a szakkönyvek alacsony részesedését jelenti. Az utoljára olvasott könyvek statisztikájában 79% jut a szépirodalomra és csupán 11,7% a non-fiction műszóval jellemezhető művekre. Mint MÁNDI közli, ez az adat Nyugat-Németországban 22%. Ugyancsak meglepő és nem örvendetes jelenség, hogy az olvasmányok összetételében a tudományos és ismeretterjesztő művekkel csaknem egyenlő súllyal szerepelnek az ifjúsági könyvek: 9,2%-kal. 16 éven felüli olvasókról van szó! Teljes mértékben egyet kell tehát értenünk MÁNDI Péterrel abban, hogy „az ismeretközlő műfajok alacsony részesedése, olvasmány-összetételünk túlságosan szépirodalmi jellege korszerűtlen tünet, és arra int, hogy e téren még sok a tenni- és változtatni való”. A szakmunkásoknak csak a fele szokott szakkönyvet olvasni, rendszeresen pedig csupán 14%-uk, vagyis kb. minden hetedik szakmunkás. Ez annak ellenére van így, hogy könyvkiadási struktúránk megfelel a fejlett országokénak: a fiction, illetve a non-fiction kategóriájába

tartozó művek aránya a kiadott könyvek számát tekintve 1:5, a példányszámot tekintve 1:2,5.

MÁNDI igen sok szempontból végzett elemzése közül bennünket kettő érdekel különösbbe: a könyvtárüggyel és a sajtóval kapcsolatos. Legfontosabb megállapításait a következőkben összegezhetjük. A felnőtt olvasók olvasmányainak mintegy $\frac{1}{5}$ -e könyvtári könyv. Az üzemi könyvtárak szerepe a közfelfogástól eltérően, igen fontos: teljesítményük (Budapestben) nem sokkal marad el a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár forgalmától. Az üzemi műszaki könyvtárakkal kapcsolatban negatív jelenséget kell kiemelnünk: munkások alig élnek ezzel a kölcsönzési lehetőséggel. A közművelődési könyvtárak, biztató fejlődésük ellenére, egy feladatot a továbbiakban sem lesznek képesek ellátni: az új könyvek áradatával való lépéstartást.

MÁNDI adatelemzéseinek közül egyet érzek kevésbé elfogadhatónak. Véleményem szerint itt adatait túl pozitívan értékeli: mert igaz, hogy a falusi könyvtárügy imponáló méretekben fejlődött, és igaz lehet, hogy minden községben megtaláljuk a falu könyvtárát, de túl kevésnek tartom annak megállapítását, hogy „a könyvvállomány gazdagságában és változatosságában még mindig nagy a különbség a város és falu között”. Az a tény, amit MÁNDI maga említ, hogy a falvakban a nem olvasók aránya meghaladja az 50%-ot, s amit a falusi könyvtárak hihetetlenül rossz állapotáról és elenyésző hatékonyságáról akár csak riportokból tudunk, e helyzet problematikuságának alaposabb és részletesebb feltárására támaszt bennünk igényt.

Annak alapján, hogy a könyv olvasók gyakorlatilag teljes létszámban olvasnak újságot, időszaki sajtóterméket, míg viszont az újságolvasók egyharmada nem jutott még el a könyvhöz, szerző — igen helyesen — nagy szerepet tulajdonít a sajtónak. Nem direkt könyvpropagandára gondol itt elsősorban, hanem arra, hogy a sajtó az olvasás megszerettetésével megerősítheti a könyv nélküli réteg és a könyv kapcsolatát, és az időnkénti olvasót is rendszeres olvasóvá nevelheti. Különböző érdekesek a Ganz-MÁVAG-beli munkások körében végzett vizsgálatok eredményei, amelyek szerint az átlagosnál magasabb olvasói szintet képviselő réteghez egyáltalán nem jut el az *Élet és Irodalom* és egyetlen egy folyóirat sem. Tekintve, hogy a munkások elsősorban nem könyv-, hanem újságolvasók, ízlésüket, világszemléletüket a napilapok határozzák meg és a Nők Lapja, amelyet a nőknek

több mint 70%-a olvas, s amelynek a férfidolgozók körében is sok híve van.

Teljes mértékben egyetérthetünk szerzőnek azzal a megállapításával, hogy a közönségzondázásnak idővel rutinmunkává kell válnia. Ezt nemcsak a könyvkiadás és a terjesztés érdekében tartjuk szükségesnek, hanem úgy is, mint az ízlés- és tudatformáláshoz nélkülözhetetlenül szükséges tájékoztató forrást.

A könyvben közölt adatok közül még egyet kell kiemelnem: MÁNDI munkája 1800 példányban jelent meg. Ezt a számot az olvasásszociológiai vizsgálatok különös aktualitása és a könyv hasznossága miatt egyaránt kevésnek tartom.

WINTERMANTEL ISTVÁN

Kamarás István: Munkások és az olvasás. Budapest 1969, Népművelési Propaganda Iroda, 202 l.

Üttörő munkát végzett a szerző a munkások olvasásának elemzésével, mert ez volt az első vizsgálat, amely hazánkban a társadalom egyik alapvető osztályának egészét reprezentáló mintasokaság művelődésének egyik tartományára vonatkozó adatokat és következtetéseket megismertette az érdeklődő szakemberrel. Szakembert kell írunk, mert a könyv kis példányszáma és terjesztésének módja lehetetlenné teszi, hogy a laikus érdeklődők és a kérdésben bizonyos fokig illetékesekkel rendelkező tisztségviselők a könyvtárakon kívül is hozzáférhessenek a műhöz. Fontosnak kell tartanunk a vállalkozást azért is, mert rámutat arra a tényre, hogy ilyen nagy volumenű munkát az olvasás szociológiai aspektusaival is foglalkozó szakember csak abban az esetben tud elvégezni, ha azt valamelyik társadalmi szervezet anyagilag támogatja. A vizsgálat következtetéseit közlő mű tükrözi az alkalmazott módszer eredményességét, s egyben néhány kisebb hiányosságra is felhívja a figyelmet.

Az interjú módszerrel készült felmérés során előre kiképzett kérdezőbiztosok segítségével 2610 főt kérdeztek meg. A mintavétel figyelembe vette a nemek arányát, a szakképzettség, az egyes iparágak és földrajzi megoszlásuk kvótáit. Az interjúalanyok kijelölése a véletlen kiválasztás módszerével történt. A kérdőív 31 zárt és nyitott kérdést, valamint 9 mellékletet tartalmazott.

A vizsgálat kiterjedt a napilapok, képslapok, folyóiratok olvasására; a könyvet olvasók, nem olvasók és rendszeres olvasók

körének meghatározására; a könyv, könyvtár és olvasás kapcsolatára; az olvasás indítékaira, céljaira és az igényekre; a szerzőknek, műveknek és műfajoknak az olvasmány kiválasztásában betöltött szerepére; az olvasmányokból szerzett élményekre és azok hatására, végül a kapott adatok alapján a munkás olvasók ízlésszintjéről és olvasásuk fejlettségi fokáról olvashatunk.

A vizsgálat hipotézisének lényeges kiindulópontja, hogy a hírlap- és a könyv-olvasás kiegészítik egymást. Az újságolvasás rendszeressége az alap, amelyre a könyvolvasás gyakorisága épülhet, s a könyv nyújtotta élmény befogadása visszahat a sajtóval szembeni elvárásokra. A megkérdezetteknek 93%-a olvas napilapokat, ezek közül 73% rendszeresen. A szépirodalmi és tudományos folyóiratok olvasottsága minimális. Feltétlenül fel kell figyelniünk bizonyos hetilapok olvasottságának viszonylag magas százalékára, s bár a szerző is megemlíti, fokozottabban kell hangsúlyoznunk: ezeknek a hetilapoknak gyakran szirupos elbeszélései és történetei legalább olyan veszélyt jelentenek az olvasói ízlés alakulására, mint a lektűrök. A hetilapok hatására teljes biztonsággal akkor következtethetünk majd, ha elkészül egy vagy több ilyen jellegű folyóirat tartalmi elemzése.

Annak ellenére, hogy hazánkban több szélesebb körű olvasásvizsgálatot végeztek, ezek eltérnek egymástól annak meghatározásában, hogy milyen gyakoriság tekinthető rendszeres olvasásnak. Bár a tanulmány szerzőjének nem lehetett feladata, hogy bizonyos kritériumok alapján minden kutató számára elfogadható kategóriákat állapítson meg — úgy gondoljuk —, az általa használt besorolás: rendszeres olvasó, aki a kérdéses időpontjában olvasott, alkalmoszerű, aki az elmúlt negyedévben olvasott egy könyvet, egyszeri olvasó —, aki régebben mint az utóbbi negyedév olvasott valamely művet és nem olvasó — más vizsgálat esetében is elfogadható bizonyos finomítással.

A fentiek alapján a munkások 48 százaléka rendszeres, 17 százaléka alkalmoszerű, 10 százaléka egyszeri olvasónak tekinthető, 25 százaléka nem olvas könyvet.

Az olvasás rendszerességét leginkább az iskolai végzettség és az életkor befolyásolja. Ezeknek az objektív adatoknak a bontásában találjuk a legnagyobb különbséget. Az iskolai végzettség növekedésével úgyszemint megnövekszik a rendszeresen olvasók és csökken a nem olvasók százaléka, az életkor növekedésével párhuzamosan emelkedik a nem olvasók százalékaránya.

A nők több könyvet olvasnak, mint a férfiak, de a napilapokból történő hírfogyasztás nagyobb százalékarányban jelentkezik a férfiaknál. Sajátos módon a városi életmód nem növeli a rendszeresen olvasók arányszámát a falusi életmódot folytató munkások rovására.

Az iskolai végzettség és az életkor mellett az olvasás gyakoriságát a szabadidő szintén döntően befolyásolja. Itt kell — véleményünk szerint — a vizsgálat egyetlen lényegesebb hiányosságára utalnunk, nevezetesen arra, hogy a kutató nem vizsgálta az olvasásnak a munkások szabadidejének szubjektív struktúrájában betöltött helyét, s nem informálódott, hogy véleményük szerint hetente mennyi időt töltenek olvasással. Komplexebb képvel rendelkezni a munkások olvasásáról, ha nem is időmérleg segítségével, de véleményük alapján elhelyezhetnénk az olvasást a többi szabadidő-tevékenység között. Egy kérdésblokk elhelyezése a kérdőívben nem jelentett volna lényeges munkátöbbletet sem a kérdezőbiztosoknak, sem a feldolgozást előkészítő kódolóknak.

Igen pozitívan értékelhetjük, hogy a megkérdezettek csaknem felének társadalmi elvárásai könyvvel kapcsolatosak, s a sok könyvvel rendelkező embert a kétharmad kedvezően értékeli.

Az olvasási szokások kutatásához szorosban kapcsolódik az olvasott könyv beszerzési forrásának vizsgálata. A szerző megállapítja, hogy a könyvtár vagy az üzemi könyvtár nem játszik jelentős szerepet a munkások olvasásában. A könyvtáros státuszát nem sokra értékelik, 12 foglalkozás között a 11. helyen említik.

Az olvasási szokások ismeretében KAMARÁS megnyugtatóan biztos módszerrel vizsgálja az olvasással kapcsolatos igényeket és elvárásokat, de nem hagyja figyelmen kívül az olvasmány hatását sem. Három kategóriát állít fel a kiválasztás módjának elemzéséhez: belső indíték (író-téma-műfaj) — közvetítők segítségével — nem tudja. Ehhez kapcsolódik az olvasás céljának, az olvasási igényeknek elemzése. A megkérdezettek 23 válaszlehetőség közül többit is megjelölhettek, s az így kapott eredmények alapján 9 igénykategória különíthető el: 1. szórakozás, 2. aktivitás, 3. presztízs, 4. boldogságkeresés, 5. önmagára ismerés, 6. etikai igény, 7. kötelező olvasás, 8. ismeretek szerzése, 9. szükséglet. A szerző több alkalommal is említi az *escapismus* problémáját. Véleményünk szerint ha az *escapismus* kimutatható, bár ez elmélyültebb vizsgálatot követelne, nem egyedül, hanem más igénykategóriákkal együtt jelentkezik, s alapja nem a világtól való teljes elfordulást, hanem

bizonyos problémák időleges megkerülésének igényét jelentheti.

Az olvasmányfajta vizsgálatát azt mutatta, hogy a megkérdezettek fele szépirodalmat is, csaknem ugyanekkora száralék szórakoztató könyveket is, minden negyedik olvasó ismeretterjesztő műveket is olvas. Az iskolai végzettség növekedésével párhuzamosan emelkedik az ismeretterjesztő, valamint a szépirodalmi művek olvasásának aránya és csökken a csak szórakoztató jellegű könyvek igénylése.

Értekes felvilágosítást kapunk az utoljára és az addig olvasott szerzők műveiről. A Központi Statisztikai Hivatal néhány évvel ezelőtt az országos paneleken végzett vizsgálatának adataival összevetve azt állapíthatjuk meg, hogy JÓKAI hegemoniája csökken, vele együtt sajnálatos módon MÓRICZ, MIKSZÁTH és TOLSTOJ szerepe is. Helyüket részben színvonalas írók, részben REJTŐ és BERKESI művei foglalják el. A lektőrnek nagy szerepe van a munkások olvasmányai között, a legutoljára olvasott könyvek 45%-a tartozott a szépirodalomhoz, 38% lektűr volt.

A mai magyar irodalom iránti érdeklődés az iskolai végzettség emelkedésével egyenes arányban nő, hasonlóképpen a külföldi kortárs írók igénylése. Az új irodalom iránti érdeklődés eredményeként a régi irodalom olvasásának szerepe csökken.

Az olvasott regények hatásának vizsgálatát a megkérdezettek mintegy 20%-ánál lehetett megvalósítani. Ennyien adtak választ arra, hogy az olvasott könyv miért tetszett, illetve nem tetszett.

A munkások ízlésszintjének vizsgálata 5 vers segítségével és 10 regény érték szerinti sorrendbe állításával történt, amelyet szakértők által összeállított skálával hasonlítottak össze. Egyéb összehasonlítási alappal nem rendelkezvén megállapítható, hogy a munkás olvasók értékssorrendje eltér a szakértők által felállított skálától, de mégis közelebb helyezkedik el ahhoz, mint a parasztolvasóké.

A szerző vizsgálati eredményeinek birtokában a munkások olvasását közép-helyen jelöli meg, s utal az ebből eredő ellentmondásosságra. Csaknem egyenlő arányban igénylik a csak szórakoztató és magasabb igényeket is kielégítő műveket, értékes irodalmat éppen úgy olvasnak, mint lektürt. Maradandó olvasmányként könyvelik el a társadalmi, valamint erkölcsi összefüggéseket feltáró regényeket, de az „izgalmas” és „szerelmes” könyveket is.

A tanulmány értékes szolgálatot tett, nemcsak a munkások olvasási szokásainak, igényeinek és elvárásainak feltárásával, hanem a demográfiai tényezők

bontásában tett megállapításaival is, amelyek az alkalmazott módszerrel együtt más társadalmi rétegek vagy foglalkozási csoportok vizsgálatában is hasznos útmutatást nyújtanak. A szerző számos következtetését az *irodalom-szociológiában* is kiindulópontnak lehet tekinteni.

SENTIRMAI LÁSZLÓ

Fiatl és felnőtt olvasók a város peremén. (Újpesti és ferencvárosi tapasztalatok.) Szerk.: GÁL Györgyné. Bp. 1969, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. 62 l. (Tapasztalataink a felnőttkönyvtárakban 10.)

A sorozat újabb kötete két tanulmányt foglal magában. Kovács Lajosné a 28. sz. könyvtár elemzése alapján az 1964–65-ös tanévben általános iskolát végzett, felnőtt könyvtárba átiratkozó fiatalok gyermekkönyvtári olvasottságát és további olvasmányait vizsgálja.

A másik tanulmány szerzője, LUKÁCS Györgyné az *Olvasók az Aszodi úton* címmel a 23-as könyvtárban folytatott vizsgálatokról ad képet. Ezúttal nők, férfiak, munkások, ipari tanulók, diákok, nyugdíjasok, mintegy 100 emberből álló olvasócsoport és három kérdés: az olvasó ízlése, a könyvkiválasztás módja és a könyvtár hatóköre került a reflektorfénybe. A szerző többek között arra is rámutat, hogy a szabadpólc mellett sem hanyagolható el a könyvtáros anyagismerete, és az ízlésfejlesztés területén pedig még hangsúlyozottabban szükség van a könyvtáros hivatástudatára és politikai tudatosságára. Külön figyelemre méltó a tanulmány írójának az az észrevétele, hogy a könyvtáraknál ún. rejtett olvasóréteggel is számolnunk kell. Arra a kérdésre, hogy „ki olvassa még a kölcsönzött könyveket?” a kérdésre adott válaszokból kiderült, hogy „100 olvasónknak 174 családtagja is olvassa könyveinket, sőt ezenkívül 28 jóbarát vagy szomszéd is. Könyveink összesen tehát 202 olvasónál fordulnak meg. Ezek az adatok azonban nem tükröznének statisztikáinkban. A nem családtag 'orv-olvasók' száma az itt említettnek sokkal magasabb”.

Ez a — táblázatokban is gazdag — kötet a sorozat többi kötetéhez hasonlóan figyelemreméltó megállapításokat tartalmaz. A tanulmányokban felvetett izgalmas kérdések mielőbbi országos felmérést igényelnek.

MÉRŐ ÉVA

Kelemen János: Mi a strukturalizmus? Bp. 1969, Kossuth K. 126 l. (Napjaink kérdései.)

A könyv tudományszerűsítő és ideológiai tájékoztató funkciót kíván betölteni. Legfőbb célja az, hogy a címében feltett kérdésre egyetlen szóval válaszolhasson: Mi a strukturalizmus? egyfajta filozófia, és hogy bizonyítsa: ebben a filozófiában, jellegzetességeiben, kialakulásában a modern polgári gondolkodás sikertelen kiütkeresését kell látnunk. Ebből adódik a könyv szerkezete: filozófiatörténeti bevezetés után a nyelvészeti és a szociológiai strukturalizmust ismerteti. Mindkettőt az idealista tudósoknak abból a szándékából származtatja, hogy ideológiai és társadalmi jelenségek vizsgálatára objektív módszert kívántak kidolgozni. Összegző fejezetként a strukturalista ideológiát, a Michel FOUCAULT gondolkodástörténeti művében megnyilvánuló filozófiát ismerteti.

A két középső fejezet jól látja el ismeretterjesztő feladatát: a szerző, akinek korábban is jelentek meg már tanulmányai a tárgykörből, érzékelhetően vezeti le, hogyan jönnek létre szaktudományos problémák megoldása során olyan új fogalmak és magyarázó elvek, amelyek egy általánosabb világszemlélet lehetőségét rejtik magukban. Ugyancsak érdeme a szerzőnek, hogy megmutatja: abban, hogy a részösszefüggések ragyogó elemzései, amelyeket a strukturalisták adtak, mesterkélt konstrukciókba, a fejlődést tagadó filozófiába egyesülnek, milyen szerepe volt a marxista filozófia, a marxista gondolkodás és tudományosság egyes hiányosságainak.

Egészében véve azonban a könyv nem jól látja el feladatát. Az alapkérdés: módszer-e vagy filozófia a strukturalizmus, egyszerűen csak felmerül, nem kapunk magyarázatot, miért fontos egyáltalán ez a kérdés. További hibája a kötetnek: ahhoz, hogy ismeretterjesztő célját megvalósíthassa, szerző túlságosan is nagy filozófiai-nyelvi műveltséget tételez fel olvasójáról: a filozófiatörténeti áttekintés túl tömör, túl rohanó, s az átlagolvasó számára érthetetlenül szakszerű. Ez a filozófiai igényesség ugyanakkor elfogadhatatlanná teszi azt a túlságosan is egyszerűsítő gondolatmenetet, amit az önmagában jó 2. és 3. fejezet ismeretterjesztő jellege indokolhatott csak. A strukturalizmus ugyanis korántsem korlátozódik csak a nyelvészetre és az etnológiára. A pszichológiában, a történettudományban, a matematikában való jelentkezése legalábbis említést, az irodalomtudományban betöl-

tött szerepe pedig, ha ilyen jellegű munkában esetleg nem is önálló fejezetet, de félmondatnál mindenképpen többet érdemelt volna.

További hiányossága a kötetnek, hogy nem ad tájékoztató bibliográfiát. Ezt a hiányt VOIGHT Vilmos pótolta a *Valóság* 1970. évfolyamában megjelent kritikájában.

Kár, hogy a szerző nem találta meg a helyes arányt a tudományos ismeretközlés és a filozófiai propaganda helyes kettős céljának megvalósításánál, mert különben e könyvével KELEMEN János és sorozatával a kiadó fontos feladatot vállalt magára.

WINTERMANTEL ISTVÁN

Index acronymorum selectorum. 6. Instituta oeconomica. Bp. 1969, MTA Könyvtára. 556 l. (A Magyar Tudományot Akadémia Könyvtárának közleményei. 57.-

Napjaink társadalmi életének intenzitását, a gazdasági és tudományos éles forradalmi fejlődését tükrözi az egyesülések és tudományos intézmények számának ugrásszerű emelkedése. Ezzel óhatatlanul együtt jár az intézmények rendszerint amúgy is összetett vagy egyébként hosszú elnevezésének rövidítése s a szakirodalomban, a kiadványokon, levelezésben, hivatkozásokban a rövidített, rendszerint a kezdőbetűkből, de a mássalhangzók torlódása vagy az azonos rövidítések kikerülése, illetőleg éppen a jól hangzó cím érdekében attól eltérő, képzett elnevezés használata. Nincs olyan szakember, aki saját munkaterületén ismerhetné valamennyi jelentős egyesülés, vállalat, tudományos társaság stb. rövidítését, még kevésbé a kisebb intézményekét. Ezen túlmenően egyszerűen képtelenség lenne, az intézményekkel általában foglalkozó, a kiadványokat gyűjtő, tarifáló és feltáró intézmények, könyvtárak és dokumentációs szervek munkatársait ilyen — egyébként felesleges — adathalmaz ismeretére szorítani.

Nagyon helyes kezdeményezés volt tehát a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának elsősorban a könyvtárosok számára készülő sorozatterve, a *Vocabularium Abbreviatarum Bibliothecarii* és a terv megvalósításaként nagy műgonddal, könyvtárosi precizitással készített kötetek kiadása. A sorozat 6. kötete ezúttal a gazdasági intézmények (bankok, jelentős kereskedelmi vállalatok, gyárak stb.), másrészt a szakmai érdekvédelmi szervek (elsősorban a szakszervezetek)

névrövidítéseit oldja fel. Több mint 15000 tételt tartalmaz, s mintegy 30 nyelv rövidítéseit veszi figyelembe. Nemcsak az élő rövidítéseket tarifálja, hanem visszanyúl a múltba, teljességre törekedve a jelenben és szelektálva a múltat illetően.

Az összeállítás használhatóságát jelentősen könnyíti az 5 nyelven (magyarul, oroszul, angolul, franciául és németül) írt előszó, amely nemcsak bemutatkozást tartalmaz, hanem eligazítást is ad a kezelés és felhasználás tekintetében. Az előszó után irodalmi jegyzéket közöl, amely jól dokumentálja megalapozását, az összeállítók alapos szerkesztési munkáját. Nélkülözhetetlen technikai segédlet a fordításokban szereplő betűjelek feloldása. Ez után következik a munka tartalmi része, két fejezetben: 371 oldalon latin nyelvű, de magyar betűkkel (ékezetes magánhangzók) kiegészített ABC-s rendben és 159 oldalon a cirill betűs rövidítések rendszerében. A két, tartalmilag lényeges jelentő rész között, segédletként van közbeiktatva a pénznevek rövidítésének jegyzéke. Tárgymutató indexe a fő részekre utal.

A munka méltatását kiadásának indokoltsága, közelebből az előszó adja. Szükségessége nem is lehet vitás. A szerkesztők jó munkáját, a teljesség megközelítését, a gyűjtés fáradságos és rendkívül alapos eredményeit a szótár forgatása közben s különösen a használatban láthatjuk és értékelhetjük. Könyvtárosi alaposság, szerkesztési rutin és az előző kötetek kiadása során szerzett tapasztalatok értékesítése jellemzi. Csak a hasonló segédletek összeállításában gyakorlott szakemberek tudják azonban igazán értékelni tudományos rangját, amely még saját műfajából is kiemeli.

A munka tartalmi részével kapcsolatban erőltetett és ezért teljesen felesleges lenne minden észrevétel vagy bírálat. Ez lényegében „foghatatlan”, mert nem változtathat az értékelésen az sem, ha mégis előfordulna olyan rövidítés, amely az összeállításban nem szerepel. A „szűrőpróbák” mindenestre igazolják a teljesség ígértét, a gyakorlat azonban — óhatatlanul — kivételt teremthet. Mindez nem von le értékéből. A szerkesztés technikájában némi következetlenségre mutat a több nyelvű címek és a latin nyelvű tartalomra utalások váltakozó használata (az előszó 5 nyelvű, a bibliográfiai adatok felett latin nyelvű, a pénznevek mutatójánál latin nyelvű, a betűjelek feloldásában ismét öt nyelvű felirat tájékoztat). Helyes lett volna ezenkívül, ha a szerkesztő teljes tartalommutatót is ad.

A kiadványon árjelzés nincs, s ez arra

mutat, hogy könyvtárusi forgalomba nem kerül, amit sajnálattal kell tudomásul venni, mivel maga az összeállítás és a szerkesztés nemzetközi használat céljaira törekszik, s ez indokolt és remélhető is.

Az összeállítás tartalmi és szerkezeti érdemeiért elsősorban MORAVEK Endrét illeti a dicséret, s vele együtt munkatársait: BODNÁR-BERNÁTH Edithet és TULOK Magdát, végül a lektorokat: PAPP Sámuel és TÁRKÁNYI Gyulát is. A kezdeményezés jelentőségét felismerő tudományos intézmény: a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára jó célt és jó munkát támogatott. Hasznos szolgálatot tettek a szerkesztők és a kiadó a tudományos kutatóknak, a dokumentációt szerkesztő és használó szakembereknek, de általában a művelt és művelődni vágyó olvasóknak is.

TAKÁCS JÓZSEF

Rocznik Historii czasopiśmiennictwa Polskiego Tom VIII, Zeszyt 4. Wrocław—Warszawa—Kraków 1969. Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 157 l.

A Lengyel Tudományos Akadémia Lengyel Sajtótörténeti Kutatócsoportja folyóiratának legutóbbi száma az előbbiekhöz hasonlóan színvonalas tanulmányokat közöl a lengyel sajtó történetének legkülönbözőbb időszakaiból. Jerzy ŁOJEK, a 18. század sajtójának kutatója ezúttal az 1791—1793 között megjelent francia nyelvű tájékoztató hírlap, a *Gazette de Varsovie* kiadói és szerkesztőiről emlékezik meg. Jerzy MYŚLIŃSKI *Galicja tudományos folyóiratai az autonómia korszakában (1867—1914)* címmel, főleg rendszerező és statisztikai jellegű bevezetést publikált a téma mélyreható elemzése céljára. Zenon KMIĘCIK az 1882—1909 között Péterváron megjelenő *Kraj* hetilapnak a „Lengyel—oros megegyezés programja” érdekében kifejtett tevékenységét dolgozta fel. A külföldi lengyel sajtóval foglalkozó cikksorozat keretében Andrzej PACZKOWSKITól *A franciaországi lengyel sajtó 1918—1940 között* címmel jelent meg tanulmány. A két világháború közötti lengyel állam hivatalos külföldi tájékoztató tevékenységével Eugeniusz RUDZIŃSKI foglalkozik *A szandációs korszak külföldi sajtópolitikája és a hivatalos hírügynökségek tevékenysége* című cikkében. A hitlerista megszállók által kiadott lengyel nyelvű lapok (*Goniec Krakowski* és a *Gazeta Żydowska*) történetét Tadeusz CIEŚLAK cikke ismerteti. A tanulmányokat

kiegészítő dokumentumanyag-rovatban JÓSEF SKRZYPEK a lengyel külügyminisztérium 1935-ös tájékoztatója alapján közli az akkori külföldi lengyel sajtó bibliográfiai adatait (17 országban összesen 202 lengyel hírlap és folyóirat jelent meg — az USA-ban 93, Csehszlovákiában 20, Németországban 19, a Szovjetunióban 18, Franciaországban 15).

KINDLOVITS KÁLMÁN

Pedezet godina čehoslovačke lijepe knjige. Izložba 1970. Muzej umjetnosti i obrt — Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb. Vydavatelství Typografia za Památník národního písemnictví, Praha a Památník slovenskej literatury, Martin, 1969. 12 l.

A csehszlovák könyvművészetnek a cseh és a szlovák irodalomtudományi múzeumok által Zágrábban, az itteni Képző- és Iparművészeti Múzeum, valamint a Nemzeti és Egyetemi Könyvtár közreműködésével, megrendezett reprezentatív kiállításának tájékoztatója a hasonló jellegű kiadványok színvonalát meghaladó figyelemreméltó publikáció. Josef JAVŮREK és Michal KOVÁČ tollából két tartalmas tanulmány ad elemző történeti áttekintést a huszadik századi cseh és szlovák könyvművészet különböző területeinek (tipográfia, könyvkötészet, borító-laptervezés, illusztráció) fejlődéséről, a jelentkező művészeti irányokról (hagyományhű, szecessziós, neorealista, funkcionális, nem-figurális), a kiadók és a grafikus művészek kiemelkedő teljesítményeiről. A szlovák könyvművészet tárgyalása keretében megfelelő értékelést kap a Matica Slovenská e téren betöltött szerepe is. A tájékoztató függelékének 41 művészi kivitelezésű reprodukciója önmagában is szemléltetően és meggyőzően bizonyítja a csehszlovák nyomdatechnika, bibliofil grafika, litográfia, fa- és rézmetszés magas színvonalát, eredetiségét és sokrétű művészi törekvéseit.

KINDLOVITS KÁLMÁN

Hamanová, Pavlina—Nuska, Bohumil: Knížní vazba sedmi století z fondů strahovské knihovny. Památník Národního písemnictví. Praha, 1966. 75 l. 16 t.

A Prága—Strahov-i kolostor könyvtára hét évszázadot (12—19. sz.) átfogó könyvállományával a könyvkultúra sok más területe mellett a könyvkötészet történeti

fejlődésének áttekintésére is bőséges adalékot nyújt. A könyvtári kutató munka keretén belül itt már hagyományszerű a könyvkötészet művészeti és technikai vonatkozásainak tudományos tanulmányozása. Szerzők négy fejezetben (gótika; renaissance, barokk és rokokó; klasszicizmus és empire) a könyvtár kétszáz, kötetzeti szempontból részletes leírással katalógizált remekműve alapján elemzik a kötetzeti stílusok, a felhasznált anyagok, a színek, a díszítőelemek, a motívumok és szimbólumok változásait, azok keletkezési idejének és helyének figyelembevételével. A tudományos alapozású, de olvasmányos művet 32 művészi könyvkötés fotókópiája egészíti ki.

KINDLOVITS KÁLMÁN

Rothe, Edith: Buchmalerei aus zwölf Jahrhunderten. Berlin, 1966, Union Verl. 180 l.

A szép kiállítású, nagyméretű kötet a Német Demokratikus Köztársaság könyvtáraiban és levéltáraiban őrzött középkori illusztrált kódexekről kíván áttekintést adni. Edith ROTHE 33 gyűjteményből válogatta ki a bemutatásra leginkább méltó darabokat, s a legértékesebb kötetek mellett igyekezett eddig ismeretleneket is feltárni. Gondos munkája eredményeképpen a 160 tárgyalt kézirat közül 26 eddig nem szerepelt szakirodalomban, s a bemutatott képeknek több mint a fele (160 közül 84) először jelenik meg reprodukcióban. A városi levéltárak (Erfurt, Mühlhausen, Stralsund, Zwickau), székesegyházi és káptalani könyvtárak (Brandenburg, Erfurt, Halberstadt, Merseburg, Naumburg), valamint a fennmaradt néhány cisztercita kolostor (Sankt Marienstern, Sankt Marienthal) állományát eddig nem részesítették kellő figyelemben a kutatók. Így a merseburgi székesegyházi könyvtárban talált ROTHE egy eddig az irodalomban nem méltatott *Evangeliarium*-ot a IX. század első feléből.

A válogatás tizenkét évszázad fejlődését szemlélteti. A legkorábbi darab a berlini Staatsbibliothek 400 után készült közép-itáliai Itala-töredéke, a legkésőbbi pedig — véletlenül ismét egy itáliai kódex — egy 1557-ben írott velencei történet. A KAROLING-korszakot megelőző időből 5, a Karoling-korból (780–900) 6, a korai román időből (900–1100) 11, a virágzó és késői román korból (1100–1250) 23, a gótika idejéből (1250–1500) 84, végül a reneszánsz korból (1500–1600) 31 kódex leírása és bemutatása található a kötetben.

Természetesen a német területen készült kódexek vannak túlsúlyban, de az egyes korszakokban néhány mű bepillantást nyújt más területek (Itália, Franciaország, Spanyolország, Írország, Csehország) könyvművészetébe is. Magyar földön készült művet nem találunk a válogatásban.

A kötet fő részét a 160 — nagyjából színes — tábla foglalja el. A szerző minden kéziratból egy illuminált lapot mutat be. A táblák előtt egészen röviden az általános történetbe beágyazva vázolja az európai könyvdíszítés fejlődését. A táblák után részletes magyarázat keretében ismerteti a bemutatott miniatúrákat, iniciálékat, történeti korszakok és művészeti iskolák szerinti csoportosításban.

A kötet végén a 160 kódex adatai, rövid története és irodalma, majd a lelőhelyek szerinti mutató (ebben további illuminált kódexek is szerepelnek jelzetükkel) és bibliográfia található.

Az egész kötet igen magas színvonalú nyomdai munkáról tanúskodik, a reprodukciók igen szépek. ROTHE munkája szakembereknek és a művészetet kedvelő bibliofileknek egyaránt nyújt újat.

DR.

Jahrbuch der Deutschen Bücherei. 6. Jg. (Hrsg. von Helmut RÖTZSCH, Hans-Martin PLESSKE.) Leipzig, 1970. 222 l. 5 t.

A Deutsche Bücherei a tőle megszokott pontossággal becsátotta útjára évkönyveinek 6. kötetét 6 tanulmánnyal, amelyek részben aktuális könyvtárpolitikai kérdésekkel foglalkoznak, részben történeti kutatások eredményeit közlik. A kötetben találjuk a könyvtár működéséről szóló beszámolót és történetének bibliográfiáját.

A történeti témájú tanulmányok közül kettő — mivel a kötet LENIN születésének 100. évfordulójának évében jelent meg — LENIN tiszteletére készült. Mint a bevezetőben írja RÖTZSCH főigazgató, a német könyvtárügy 1945 óta lenini értelemben fejlődött. Céljuk LENIN követelményeinek megvalósítása, műveinek tanulmányozása. Ehhez nyújt nélkülözhetetlen segítséget Horst BUNKE *Lenin viszonya a könyvtárakhoz, a könyvtárügyhöz és a bibliográfiához* címmel írt tanulmánya.

Helmut LOHSE a Deutsche Bücherei egyik könyvritkaságáról, LENIN *Mi a teendő?* Németországban kiadott orosz nyelvű első kiadásáról számol be, ismertette a mű létrejöttének körülményeit is. Bár a Deutsche Bücherei gyűjtését 1913-ban kezdte meg, a korábbi időszakokból is rendelkezik néhány nagyjértékű kiad-

vánnyal, így pl. J. H. W. DIETZ, stuttgarti könyvkereskedő szociáldemokrata és szocialista magángyűjteményét 1916–1917-ben adta át a könyvtárnak. A gyűjtemény több értékes kiadványa között volt a nagy történeti jelentőségű tanulmány, amely mind LENIN munkássága, mind kiadás-történeti szempontból érdeklődésre tarthat számot. A kiadás nagy része — minden valószínűség szerint — a forradalmi mozgalom támogatására illegális úton Oroszországba került, míg kisebb része Németországban és Svájcban kerülhetett eladásra az érdeklődő orosz emigránsok között. Ezt támasztja alá, hogy a könyv ára egyaránt meg van adva rubelben, márkában és frankban.

Wolfgang SCHLIEDER a papírgyártás történetéhez szolgál értékes adalékokkal. Németországban az első papírgyártó gépre 1818-ban kapott szabadalmat az angol J. CORTY, és 1820-ban az erre a célra alakult részvénytársaság CORTY műszaki vezetésével megkezdte működését. A szerző új forrásanyagot dolgoz fel, és ipartörténeti, valamint könyvtörténeti szempontból egyaránt további kutatási eredmények alapjául szolgálhat.

Két cikk a könyvtár két viszonylag újabb részlegével, a térképek gyűjteményével és a restauráló üzemmel foglalkozik: Joachim DAMMHAIN a Térképtár történeti fejlődéséről, anyagáról, munkamódszereiről, a feltárás formáiról, a berendezésről és a gyűjtemény perspektíváiról ad számot. A könyvtár e viszonylag fiatal gyűjteménye hamar felzárkózott, és máris figyelemre méltó helyet foglal el a könyvtár nagy hagyománnyal rendelkező egyéb gyűjteményei között.

Wolfgang WÄCHTER egy nálunk sajnálatosan elmaradott területtel, a restaurálással foglalkozik, a Deutsche Bücherei Könyv- és Írástörténeti Múzeuma restauráló üzemét ismerteti. 1964-ben hozták létre, és bár Németországban már működtek hasonló üzemek, az új üzem nem ezek rendszerét vette át sematikusán, hanem maga alakította ki a maga sajátos feladatainak megfelelő keretet. Fejlődése azóta folyamatos és fokozatos, az utánpótlás kérdését is megoldotta. Józan, óvatos és mégis modern alapelvekre épül e kényes és a nemzeti kultúrértékek megőrzésében oly fontos munka. Munkamódszereik általános ismertetése mellett egyik értékes és sok problémát okozó mű restaurálásának folyamatát részletesen is közli (*Der Atlas des „Grossen Kurfürsten“* 38 térképből áll és a XVII. században készült). Ez a cikk sem lenne teljes, ha a kötet többi tanulmányához hasonlóan, nem vázolná a perspektívákat is.

Hans-Martin PLESSKE cikke a zenei kutatásokhoz és a kiadástörténethez egyaránt fontos. C. F. PETERS zenei kiadó a lipcei Staatsarchiv gyűjteményében levő 1800–1926 periódusban írt üzleti leveleket ismerteti. A levelek érdekes betekintést engednek az egyik vezető német zenei kiadó üzleti tevékenységébe egy viszonylag hosszú periódus alatt. Zene- és kultúrtörténeti kérdésekben, könyv- és kiadástörténeti, de a XIX. századra és a XX. század első negyedének politikai-gazdasági tendenciáira vonatkozóan is egyaránt értékes adalékokat tár fel. A kerekben 175 000 darabból álló gyűjtemény 3 éves rendező-feltáró munka után az érdeklődők rendelkezésére áll. A levelek között számos zeneszerző eredeti levele található, így számolni lehet azzal, hogy a már kiadott, vagy kiadásra tervezett levélgyűjtemények eddig ismeretlen adatokkal gazdagodnak. Magyar vonatkozású levelek is találhatók a gyűjteményben, pl. DOHNÁNYI, GOLD-MARK, NIKISCH, WEINER levelei.

A Deutsche Bücherei 50 oldalas működési jelentése külön elemzést érdemelne áttekinthetőségével és minden részletre kiterjedő adataival.

A kötetet zárja Sigune MALLACHOW összeállítása, a 131 tételből álló válogatott bibliográfia a könyvtárra vonatkozó 1969-ben megjelent közleményekből. A könyvtár szervezéséhez simuló szakrendben közölt bibliográfiát név- és tárgymutató teszi mintaszerűen használhatóvá. Az egyes tételeknél az adatfelvételt indokolja a rövid jelzés, hogy az idézett rész mire vonatkozik.

E válogatott bibliográfia is jelzi, hogy a Deutsche Bücherei kiemelkedő szerepet tölt be az NDK kulturális életében, a kötet színvonala pedig megerősíti, hogy joggal tölti be ezt a szerepet.

FARAGÓ LÁSZLÓNÉ

Twyman Michael: *Lithography 1800–1850*, Oxford University Press, London 1970. 253 l., 158 kép.

A nagy szakértelemmel és alaposággal írt munka a litográfia történetének első ötven évéből főleg a feltalálást követő évtizedekkel foglalkozik behatóan, mivel a korábbi szakirodalom meglehetősen elhanyagolta ennek a periódusnak a feldolgozását. TWYMAN könyve eltér az eddig megjelent litográfia történetektől abban is, hogy eltekint a festő litográfusok műveinek ismertetésétől, és azoknak a grafikusoknak a munkásságával foglalkozik,

akiknek a tevékenysége főleg a kőrajzolásra koncentrált. A kereskedelmi jellegű litográfiai termékek áttekintését szintén elhagyta, mivel azok sajátos jellegük miatt önálló feldolgozás igényére tarthatnak számot. Végül a téma további redukciója, hogy a szerző a technika németországi feltalálásának ismertetésétől eltekintve csak az angol és a vele szorosan összefüggő francia litográfia fejlődését tárgyalja. Egyébként a könyv alcíme is világosan meghatározza a publikáció tulajdonképpeni témáját, azaz a kőrajzolás technikájának ismertetését Angliában és Franciaországban és ennek alkalmazását a topográfiai jellegű munkáknál.

A szerző világos célkitűzésének megfelelően a könyv három fő fejezetre tagolódik: az első, legrövidebb rész a litográfia feltalálásának körülményeivel és korai elterjedésével foglalkozik, továbbá a XIX. század első felében Németországban, Angliában és Franciaországban alakult könyomdák tevékenységét ismerteti. A második, terjedelmesebb fő fejezet a technikai kérdéseket tárgyalja igen nagy részletességgel a korabeli cikkek és önálló kiadványok alapján. A szerző különösen részletesen foglalkozik SENEFFELDERNEK, a technika feltalálójának íásaival, és ugyanígy nagy figyelmet szentel Charles HULLMANDEL, az angol és Godefroy ENGELMANN, a francia könyomás vezető egyéniségei publikációinak. A különféle technikai eljárások ismertetése révén az olvasó betekintést nyerhet a krétarajz, a tollrajz módor és a kőmetszés technikai és művészi problematikájába. A szerző igen érzékletesen jellemzi a litográfia fejlődésének azt a korai szakaszát, amelyben a kőrajzolás a régebbi grafikai sokszorosító eljárásokat utánzó megoldásoktól a technika sajátos lehetőségeit kiaknázó, tónusokat hangsúlyozó eredményekig eljutott.

A topográfiai kőrajzokkal foglalkozó utolsó fejezet mindenekelőtt e litográfiai megjelenési formáját, körülményeit ismerteti, hangsúlyozva, hogy e sorozatban, album vagy könyv formában megjelenő lapok a XVIII. századi rézmetszet vagy aquatinta technikával sokszorosított topográfiai ábrázolások hagyományait követték. A szerző részletesen elemzi a nagy múltú visszatekintő angol tájkép és a topográfiai ábrázolások összefüggését. He-lyesen mutat rá, hogy a topográfiai ábrázolások iránti érdeklődést milyen nagy mértékben táplálta a romantikának a távoli, egzotikus vidékek iránti vonzódása, valamint az antikvitás, majd a középkori emlékek iránti érdeklődése. TWYMAN azt sem hagyta figyelmen kívül, hogy e korszak az angol gyarmatosításnak és expan-

ziónak fontos periódusa volt, amely szintén fokozta az idegen kontinensek iránti érdeklődést.

A XVIII. századi topográfiai ábrázolások kialakulásánál, amelyek a hasonló jellegű kőrajzok előképei voltak, a szerző három művészi tényezőt emel ki: Claude LORRAIN, a XVII. századi holland tájkép és CANALLETTO művészetének hatását. Ezután következik a sorozatokban, mappákban, illetve könyvillusztrációként megjelent litográfiai kiadványok, azaz Ch. J. HULLMANDEL, F. NICHOLSON, S. PROUT, W. WESTALL, J. D. HAARDING munkásságának ismertetése.

Külön fejezetet szánt a szerző az 1835-től kezdve egyre gyakrabban alkalmazott színes alapnyomás, illetve a színes litográfiai kiadványok, azaz Ch. J. HULLMANDEL, J. F. LEWIS, L. HAAGHE és T. S. BOYS munkásságát emeli ki.

A francia topográfiai litográfiai tárgyalásánál lényegében egyetlen, monumentális kiadvány, a *Voyages pittoresques et romantiques dans l'ancienne France* ismertetésére szorítkozik. Ebben a munkában több mint 150 művész közreműködött, köztük angolok is, így aránylag egy nagyobb korszak litográfiai tevékenységének jellemző keresztmetszetét mutatja egy műfajon belül.

A történeti rész után részletes bibliográfia következik, különös tekintettel a korai kőrajzolás történetével és technikájával foglalkozó forrás jellegű kiadványokra.

A képek között hiába keressük a jól ismert, kiemelkedő lapok reprodukcióit. A szerző a bevezetésben megindokolja, hogy ezeket azért nem reprodukálja, mivel a legtöbb litográfia történetben szerepelnek. Inkább a forráskiadványokból kiválasztott, kevésbé ismert ábrázolásokat és a technikai szempontból érdekes részeket választotta ki képanyagul minden elismerést megérdemlő munkájához.

GERSZI TERÉZ

Tezla, Albert: *Hungarian authors. A bibliographical handbook*. Cambridge Mass. 1964. The Belknap Press. 792 l.

Már öt esztendővel ezelőtt is, amikor Albert TEZLA, az egyesült államokbeli minnesotai egyetem professzora megjelentette az amerikai egyetemi hallgatók használatára szánt bibliográfiai kalauzát a magyar irodalom tanulmányozásához,¹ meg

¹ TEZLA, Albert: *A* introductor; bibliography to the study of Hungarian literature*. Cambridge Mass. 1964. *Iszt. Magy. Könyvszemle*. 1966. 106–107. l.

kellett állapítanunk: örvendetes, hogy megjelent ez a nélkülözhetetlen munkaeszköz, amely lehetővé teszi különösen a kezdők számára a magyar irodalom problémáival való megismerkedést, ugyanakkor sajnálatos hogy ilyen bibliográfiai műszer nem áll a magyar közönség rendelkezésére.

Most, hogy ennek a nagyon jelentős munkának kiegészítése is megjelent, amelynek célja a magyar irodalom anyagának, nem pedig a szakirodalmi forrásoknak bibliográfiai feldolgozása, ismét saját adósságaink jutnak eszünkbe; ugyanakkor a külföldi tudós által nagy hozzáértéssel, odaadással és lelkesedéssel végzett munka tanulmányozása inkább arra készítet, hogy saját teendőinkre való figyelmeztetés helyett, a mű néhány jellegzetes ségével foglalkozzunk.

Az irodalomtörténeti kutatás bibliográfiai műszereinek szerves részét képezi az irodalom anyagát feltáró bibliográfia. A retrospektív irodalomtörténeti bibliográfiai szintézisek (BATESON, LANSON, GOEDECKE stb.) ilyen jellegű tájékoztatást is nyújtanak. Ezt a tájékoztatást egészíti ki a bio-bibliográfiai ismertetés és a művekkel kapcsolatos kritikai irodalom feltárása. E bibliográfiai feladat megoldása sok és bonyolult problémát vet fel mind az irodalomtörténész, mind a bibliográfus számára. Az első ezek között azoknak az íróknak a kiválasztása, akiknek életműve megismeréséhez kíván a bibliográfia segítséget nyújtani. Nyilvánvaló, hogy a teljesség, vagyis valamennyi író életművének bibliográfiai feldolgozása nem lehet az irodalomtörténeti bibliográfiai segédkönyv célja; ez a feltárás a nemzeti bibliográfia teljes rendszerében valósul meg. Általában az a követelmény támasztható, hogy az irodalomtörténet által számon tartott írók életművéről nyújtson tájékoztatást az ilyen jellegű szakbibliográfia. Mivel ennek a követelménynek a maga idejében megfelelt PINTÉR Jenő *Magyar irodalomtörténetének* bibliográfiai része, az ma is nélkülözhetetlen bibliográfiai segédlet. Ilyen jellegű korszerű bibliográfiai műszer nem állván rendelkezésre, különösen jelentős Albert TEZLA kézikönyvének megjelenése.

Albert TEZLA rendkívül nehéz feladat előtt állott az írói névsor összeállításakor. A terjedelmi korlátok, a külföldi használók igénye, egyes írók és alkotásaiknak különböző értékelése eleve kizárják annak lehetőségét, hogy mindenki helyeselje az ismertetett 162 író kiválasztását — ne támadjon hiányérzet, és ha elfogadhatónak látszik, hogy a terjedelmet nem lehetett növelni, úgy az is, aki 162 író ismertetését

tartja szükségesnek, óhatatlanul mérlegelni kezdi, miért szerepel egyik vagy másik író az ismertetettek között, és miért nem szerepel jó néhány kihagyott. Ennek mérlegelése azonban elsősorban az irodalomtörténeti kritika feladata. Az a tény, hogy milyen magyar művek váltak hozzáférhetővé az Egyesült Államok könyvtáraiban, a kiválasztást nyilván nagymértékben befolyásolta. Nem maradhat azonban megemlítes nélkül, hogy pl. a magyar irodalomtörténet által számon tartott és jelentősnek vélt írók, költők, mint GELLÉRT Oszkár, GOZSDU Elek, GULYÁS Pál, NADÁNYI Zoltán, OLÁH Gábor, DUTKA Ákos, DEVECSERI Gábor, JANKOVICH Ferenc, vagy az élők közül KÁLNOKI László, KARINTHY Ferenc és még jó néhány jelentősnek tartott író a nagyszámú kihagyott között van.

Egyértelműen örvendetes és mintaszerű azonban a bibliográfia szerkezete, a feldolgozás módja és tudományos pontossága.

Az írókat lexikális rendszerezésben, nevük betűrendje szerint ismerteti. Rövidre fogott adatközlő életrajz, tárgyilagossá, a szakirodalomra támaszkodó értékelés és annak közlése, hogy milyen nyelvre fordították az író műveit, vezeti be a bibliográfiai összeállítást, mely az első kiadásokat, a tanulmányozásra alkalmas gyűjteményes és egyéb kiadásokat sorolja fel. Ezt egészíti ki az írókra vonatkozó bibliográfia is, majd az életrajzi források ismertetése, végül az íróra vonatkozó kritikai irodalom összefoglalása. Ez a szerkezeti megoldás felel meg leginkább azoknak a követelményeknek, melyeket az irodalomnak vagy egy részének tanulmányozása során egy bibliográfiai kézikönyvvel szemben támasztanak. Bizonyára gyakorlati megfontolások — TEZLA szerint az időbeli közelség okozta problémák — késztették szerzőt arra, hogy külön részben ismertesse az 1945 utáni írókat. Ez bizonyos szerkezeti nehézségeket jelent, különösen olyan írók esetében, akik már 1945 előtt is publikáltak. A kézikönyv kizárólag szépirodalmi életművének ismertetésére vállalkozik, ellentétben a korábbi bibliográfiai bevezetéssel, s ez egy helyes szerkesztési szempont érvényesítését jelenti.

A feldolgozás módja és pontossága külön erénye a kézikönyvnek. A lényeges elemek kiemelése, a helyes válogatás, a teljességre törekvés egyedül érvényes értelmezését látszik bizonyítani. A felhasználható információk teljességét nyújtja, és ezért nem törekedett esetleg látványos, de a felhasználót csak zavaró, formai teljességre, szekunder jellegű információk közlésére.

Az, hogy az adatközlés pontos és megbízható, a könyv előszavának tanúsága

szerint is a szerző magyarországi segítőinek is érdeme. Az Országos Széchényi Könyvtár, az MTA Irodalomtörténeti Intézetének munkatársai az adatközlés munkájában nagyon tevékenyen segítettek Albert TEZLÁT. Jó ügyet szolgáltak, és jó munkát végeztek.

A rövidítések feloldása, a magyar kifejezések angol nyelvű magyarázata a kézikönyv használóinak megkönnyíti annak kezelését.

A kézikönyv adatai sok tekintetben nagyon tanulságosak. Némelyikük behatóbb elemzést érdemelne.

A kézikönyv, ugyanúgy mint az előző bibliográfiai bevezető, közli az ismertetett művek amerikai, valamint jó néhány európai könyvtári lelőhelyét. Tanulságos lenne ennek alapján egyszer elemezni, hogy a magyar irodalom alkotásai és a magyar irodalomtörténeti szakirodalom milyen mértékben és milyen megoszlásban reprezentált a külföldi könyvtárakban.

Sajnálatos módon ugyanennek a problémának van hazai vetülete is. Ugyanis abban az esetben, ha egy ismertetett mű adatait szerző nem az OSZK katalógusa alapján írta le, úgy megjelöli a szekunder forrást. Ebből megállapítható, hogy melyek azok a művek, amelyek a nemzeti könyvtár állományában nincsenek meg. Bizonyára hasznos deziderátum-jegyzék készíthető tehát a kézikönyv alapján a nemzeti könyvtár számára.

Az emigráns irodalom sorsára vet fényt a következő. Külföldön élt vagy élő magyar írók (MÁRAI Sándor, ZILAHY Lajos stb.) külföldön megjelent magyar nyelvű munkái mellett úgyszólván sehol sem találjuk a külföldi könyvtár szígláját. Ami azt jelenti, hogy a külföldi könyvtárak magyar anyaga elsősorban a hazai könyvkiadás forrásaiból gyarapodik.

A kézikönyvvel kapcsolatban azonban nem az a lényeg, hogy a vele való foglalkozás milyen „melléktermékeket” produkálhat, hanem az, hogy a magyar irodalomtörténeti bibliográfia vele egy nagyon értékes, nagyon jól használható munkával gazdagodott.

SENTMIHÁLYI JÁNOS

Kosáry Domokos: Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába. I. Bp., 1970, Tankönyvkiadó. 890 l. (MTA Történettudományi Intézete).

A történelem kutatójának, az egykorú objektív valóság megismerésére törekvő embernek a megismerésért, az objektív valóság szellemi birtokbavételéért nagy és nehéz küzdelmet kell folytatnia.

A megismerés, a múlt megjelenítésének forrásai és azok változatossága, továbbá az irodalom, amely a történelmi folyamatokat, az azokat alakító társadalmi erőket, személyeket, a történelem tág horizontú hátterét és mozgató erőit bemutatja, vagyis a felhasználható információk beláthatatlan mennyiségét és minőségi változatokat jelentenek.

Az, hogy mi a megjelenítés, ill. a megismerés forrása, az a történelem döntésének, a döntést befolyásoló szemléletének függvénye. Ez azonban nem jelentheti azt, hogy ennek következtében annak, aki eligazítást kíván nyújtani a történelem forrásaiban, a történelmi szakirodalomnak nevezett irodalmi áradatban valamilyen formai teljességre kell törekednie. A történelem az, aki valójában érzi az információ-redundancia terhét, az egyazon információ többszörösen és feleslegesen való megjelenése felett érzett bosszúságot. Az, aki a történelmi tájékoztatás műszereiben a teljességre törekszik, lehet, hogy valamilyen bibliográfiai világsúcsot ér el, de joggal tűnődhetik azon, hogy hatalmas kézírata miért nem lel kiadóra. Pedig a tudományos teljesség az információk redundanciamentes teljességét jelenti, és olyan hatalmas területet átfogó tudományban is elérhető, mint a történelem. Legalábbis ezt bizonyítja a magyar történelmi bibliográfiák legújabbika, KOSÁRY Domokos példamutató alkotása.

Célja világos és körülhatárolt; olyan művet kíván alkotni, mely a jelenleg összegyűjthető különböző szintű, eredetű és korú információk lehetőleg rendszerezett és útbaigazításokkal ellátott együttese.

Ezt a célt már KOSÁRY Domokos korábbi nélkülözhetetlen bibliográfiai kézikönyve, a *Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába* is igyekezett megvalósítani, s mivel az is koncepciózus, a magyar történettudomány eredményeit és problémáit elmélyülten ismerő kiváló történész munkája, közel két évtizeden át nélkülözhetetlen tájékoztatási segédlet maradt. Sok tényező játszott közre abban, hogy KOSÁRY Domokos e korábbi művében az általa kitűzött célt teljességgel elérni nem tudta. A munka létrejöttének időpontja részben már meg is magyarázza a terjedelem korlátozását, egyes információk hiányait. A Tankönyvkiadó vitathatatlan érdeme, hogy most lehetőséget nyújtott KOSÁRY Domokosnak öt terjedelmes kötetre tervezett bibliográfiai szintézis teljes közreadására.

Ez a terjedelmi különbség, valamint a címváltozás utal már arra, hogy tartalmában, koncepciójában az előbbinél sokkal szélesebb és mélyebb alapozású munka

első, bevezető kötetét vehettük kézbe. A magyar történelem forrásainak és irodalmának bibliográfiai feldolgozása helyett Magyarország, vagyis egy földrajzi egység teljes, a magyar államiség kialakulása előtti történetét is magába foglaló történelmi folyamat megismerését lehetővé tevő forrás- és irodalomanyag bibliográfiai feldolgozásáról van szó. Nagyobb a vállalkozás a régebbinél azért is, mert Kosáry Domokos ebben az újabb művében nem tesz különbséget a megismerés alapjául szolgáló források között, és vállalja a publikált források ismertetése mellett a történelmi kutatás számára legfontosabb kéziratok, levéltári források ismertetését is.

A levéltári és kéziratok források ismeretése egy bibliográfia keretében merész vállalkozás. Elsősorban azokat hökkenti meg, akik a *bibliográfia funkcióváltozásait* nem veszik tudomásul, és figyelmen kívül hagyják, hogy az információk feldolgozásának és hasznosításának bibliográfiai módszereit az ismerethordozók megjelenési formáira való tekintet nélkül alkalmazni szokás a tudományos tájékoztatásban. Merésznek tartották azok is a vállalkozást, akik felismerték, hogy a levéltári és a kéziratok források ismertetése nélkül csonka a történettudományi bibliográfia által nyújtott tájékoztatás, mert ismerik ennek az anyagnak bőségét is, azt, hogy a releváns és irreleváns információk felismerése és feldolgozása a történész kutatómunkájának szerves része, melyet helyette más, még ha olyan kiváló történész is, mint e bibliográfia szerzője, nem tud elvégezni.

Ez utóbbi komoly és indokolt aggályt is teljes mértékben eloszlatja Kosáry Domokos úttörő jellegű munkája. Nem vállalkozik túlméretezett feladatok megoldására. Mint a történelmi forrásanyag kitűnő ismerője magára vette azt a terhet, hogy a provenienciájuk szerint rendezett levéltári fondok lelőhelyéről nyújtson értékes információt és ennek az információnak csoportosítása révén tartalmi felvilágosítást a felhasználható források jellegéről. Kosáry Domokos szerint „a történészt nem a proveniencia, hanem a pertinencia érdekli”.

A tájékoztatásnak ez a módja látszik a történettudomány művelője számára a leghatékonyabbnak és egyben az egyedül megvalósíthatónak. Megvalósításának előfeltétele egy átgondolt történettudományi és bibliográfiai koncepció következetes érvényesítése. És ez ennek a munkának legnagyobb érdeme, egyben annak a kulcsa, hogy egy ilyen merésznek tartott újszerű vállalkozás sikerrel megoldható legyen.

A koncepció megvalósításának egyik

leglényegesebb eleme a bibliográfia szerkezeti felépítése. Szinte közhelyszerű megállapítás, hogy a szakbibliográfiának a tájékoztatás tárgyát képező tudomány tartalmi szerkezetét kell követnie. Kosáry Domokos ezt az alapelvet a történettudományi tájékoztatás specifikus műszereire vonatkozóan a következőképpen fogalmazza meg: „Magasabb igényű történeti bibliográfiának olyan struktúra szerint kell felépülnie, amely az egykorú objektív valóság: az adott társadalom struktúrájának és funkciójának, illetve az erről alkotható képek diagrammszerűen, megközelítően megfelel.”

A most megjelent első kötet alapján, mely a bibliográfia általános részének nagy hányadát, a könyvtárak és bibliográfiák, valamint a levéltárak és forrásközlések, ill. az ezek első részének ismertetését tartalmazza, a végleges szerkezet képe még nem rajzolódik ki. Ennek elemzése tehát a későbbi kötetek ismertetése kapcsán válik aktuálissá.

A koncepció másik alkotóeleme viszont, mely a releváns és pertinens információk összegyűjtésében, kiválasztásában és feltárási formájában ölt testet, már ebben az első, bevezető jellegű kötetben is tetten érhető.

A történész információ-szükséglete nehezen határozható meg. Az egykorú objektív valóság megismerése és megjelenítése olyan kiválasztott információ-elemek alapján történik, ahol a kiválasztást, az információ értékelését és felhasználását a konkrét kutatás tárgya, módszere és szempontjai befolyásolják. A pertinens információk elemző feldolgozása, mely olyan tudományterületeken, ahol a szakirodalmi dokumentum mint információs forrás csak akkor bír értékkel, ha aktuális, újabb ismeretek hordozója az információ-vissza-kereső rendszerek működését reális alapokra helyezi. A történész számára azonban nem az dönti el az információ értékét, hogy primer jellegű-e, hogy valóban „új” ismeretet jelent-e. Az irodalom avulásának a történész számára nincsenek objektív ismérvei. Bizonyára igaza van Kosáry Domokosnak, amikor azt írja, hogy: „a történettudománynak olyan új sokoldalú modern tudományos technikai felszerelésre van szüksége, amely a különböző részletinformációkat összesítve korszerű apparátussal adja a kutatók kezébe mindazt, amit egyéni utánjárással csak tömörkedő idő- és energiavesztés árán szedhetnénk össze vagy még annak árán sem.” A szükségesnek vélt modern technikai felszerelés megalkotása és kipróbálása elé azonban számotlan akadály gördül.

Kosáry Domokos munkáját tanulmá-

nyozva ennek a korszerű technikai felszerelésnek hiányát alig érezzük. Ez annak köszönhető, hogy a szerző érvényesíteni tudta koncepcióját, melynek lényege azoknak az információknak felkutatása — és nem szemponttalan gyűjtése —, amelyek a történelem kutatóját a legrovidebb úton vezetik el ahhoz a legmegbízhatóbb információhoz, melyet fel tud használni.

Vannak bibliográfusok, akik úgy vélik, hogy a gyűjtött anyag tartalma, jellege szabja meg a bibliográfia struktúráját. KOSÁRY Domokos az ellenkező irányból indult el. A tudós alaposságával, pontosságával állapította meg az információk iránti szükségleteket, figyelembevéve a tudományterület struktúráját, a felhasználható információ jellegét és tartalmát. Erre alapozva sikerül a tudományos teljesség igényével olyan művet alkotnia, amely hathatós segítséget nyújt az egyénileg felhasználható információk birtokba vételéhez.

A bibliográfia használatát elsősorban logikus szerkezeti felépítése és a kötetenkénti névmutató könnyíti meg.

A teljes mű megjelenésére még nyilván várni kell. Az első kötet, a kezdeti lépések alapján is megállapítható, hogy a tudós és bibliográfus „perszonál-uniója” nagy hasznot jelent mindazok számára, akik Magyarország 1848 előtti történetével foglalkoznak. A magyar bibliográfiai irodalom pedig egyik legértékesebb alkotásával gazdagodott.

SZENTMIHÁLYI JÁNOS

Politikai plakátok. 1945–1948. (Összeáll. SZINTAY Jánosné—FEGYŐ János) M. Munkásmozgalmi Múzeum. Bp. 1970, Kossuth K. 14[2] l. 48 t.

Szokrátat fröccsentve, izzón csapódott le az az új világot alakító kalapács, amelyet BIRÓ Mihály festő és grafikus még 1911-ben (azóta is felülmúlhatatlanul) Kalapácsos Emberének kezébe adott... Önkéntelenül ez a kép jelenik meg előttünk, ha a felszabadulásunk 25. évfordulója alkalmából kiadott plakátgyűjtemény címlapjára nézünk. A kiadvány 45, eredeti színeiben reprodukált plakátot tartalmaz, túlnyomórészt — 31 darab — 1945-ből. Ennek nyilván egyik oka, hogy akkor falragaszokkal kellett pótolni a megbénult rotációs gépek miatt olyan gyér számmal

megjelenő újságokat. Szükség volt az utca "tárlatára", a plakát harsány kiáltására, hogy mindenki hallja az új idők új hangját. A legegyszerűbb embereknek is lehetővé tették a magyar plakátművészek — stilizált, bizonyos mértékig absztrahált formanyelvükön olykor már a közhelyek határát súrolva —, hogy az új valóságot megismerjék és megértsek.

A művészek — közöttük ilyen nevek, mint ÉK Sándor, KONECSNI György, BORTNYIK Sándor, SZÁNTÓ Piroska — halló füllel találták meg az új társadalom „plakáthangját”. Ennek kottáit vetették papírra, hogy az eszmei igazságoknak képekben való kifejezésével az értelemre hassanak, roncok, sérült tárgyak fotórészleteinek a plakátkompozícióba való beillesztésével dokumentatív erejűvé tett falragasz az újjáépítés vágyát keltse. Ezt követte az infláció, az új forint, a stabilizáció ábrázolása, hogy aktivizáló lendülettel szóljanak bele az új társadalom életébe és kialakulásába. A kiadványt forgatva meggyőződhetünk, hogy a felszabadulást követő esztendőkből milyen fontosságuk volt a politikai plakátoknak. 1945–1948: a sorsfordítás éve, amelyek a plakát műfajában hagyták a legtöbb művészettörténeti nyomot.

Megrendelők a kormányzati szervek, minisztériumok, választási harcok idején a különböző pártok voltak, amelyek a falragasz plasztikus kiáltásával igyekeztek politikai célkitűzéseiknek megnyerni a tömegeket. Hogy milyen gazdag, az értelemre és érzelmre egyaránt ható ötletek születtek, legjobban talán a Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt 1947-es választási harcát bemutató plakátokban tükröződik.

A kiadvány egyenes folytatása annak a plakátgyűjteménynek, amely 1959-ben, a Tanácsköztársaság megalakulásának 40. évfordulója alkalmából jelent meg. A kettőt azonban nehéz összehasonlítani. Akkor zömmel expresszionista festők alkottak, és stílus, művészi kifejező eszközök esetében négy évtized önmagában is nagy távolság, amellyel a felszabadulás idejének plakátjait más körülmények és feladatok hívták életre.

A plakát — céljánál fogva — mulandó alkotás, mégis történelmet őriz, nemcsak a felnövő új nemzedéknek, hanem nekünk is, akik ezekkel a falragaszokkal annak idején személyes élményként az utcán találkoztunk.

HERENDINÉ LAKATOS ÉVA

Magyar Könyvészet. A Magyarországon megjelent grafikai plakátok és metszetek címjegyzéke (1965–1966). Összeáll. MUNKÁCSI Piroska. Bp. 1969. OSZK, 309 l., 30 ábra.

Az egyre szélesedő magyar nemzeti bibliográfiai vállalkozás újszerű kötete az Országos Széchényi Könyvtár köteles-példány-anyaga alapján nyújt tájékoztatást a címben adott anyagról, a magyar kisgrafikai művészet egy jelentékeny területéről. A bevezetés szerint feldolgozza a kép-ábrázolású, többszínnyomású plakátokat, a rajzolt betűplakátokat és a rézkarcokat. Szakszoportosítása az ETO-renden alapszik, a címleírás a magyar szabvány előírásait veszi figyelembe. A szakrendi csoportosítást betűrendes mutató egészíti ki, mely a szerző nevét, név híján a címet, ill. a címleírásban szereplő személy- és helyneveket tünteti fel. Magáról a szakrendről áttekintő táblázat és betűrendes tárgyi index is készült.

A gazdag anyagot a lehetőségig teljes apparátus tárja fel. A kötet úttörő jellegű: oly anyaggal foglalkozik mely eddig nem vagy csak minimális mértékben volt hozzáférhető a kutatás számára; így természetesen — a már jelzett pozitív, jó tulajdonságok mellett — lehetnek hiányosságai is. Ezekre szeretnénk itt a figyelmet felhívni, hogy megfontolás tárgyává lehessen tenni a következő kötetekben történő kiküszöbölésüket.

Úgy véljük, a kötet túlzottan „szakrend-centrikus”: kár volt az országoként és koronként változó jellegű szakrendnek az immanens műfaji jeleget alárendelni. Már a cím is külön említi a két műfajt, a grafikai plakátot és a metszetet. Ennek ellenére csupán azért, mert az előbbieket az ETO 027–690 és 700–912 szakszoportjaiba, az utóbbiak a 7041–7042.6 tartalmi jellegű korlátozottan közös alosztású csoportjaiba tartoznak — a kötet a plakátanyagot (szakrendi alapon) két részre töri. Logikusabb, indokoltabb lett volna a műfaji jelleg primátusának biztosítása.

Másik megjegyzésünk a plakátok magyarázó szövegeinek jellegével kapcsolatos. A szövegekből nem tűnik ki vizuálisan és minden kétséget kizáróan, hogy vajon képes szöveges vagy csupán szöveges darabokról van-e szó? Magukban a szövegekben is van rendszertelenség. Vegyük a legelső lapot példaként. „Gyorsabb az utazás...” végén ez olvasható: „Négy soros ábra szöveggel.” Nyilván elírás: „szöveg ábrával” helyett, azonban a lényegét illetően nem tűnik ki, mit ábrázol az ábra — jóllehet az *Aki olvas...* plakátról megtudjuk, hogy az könyvekkel tele polcokat

ábrázol. — Vagy „A három testőr...” magyarázó szövegével kapcsolatban a problémák a következők: a) ha balról könyv van, mi van jobbról? b) a testőrök milyen korbelt öltözetben vannak?

Talán a pár oldalas terjedelmi többlet megérné, ha az anyagot áttekinthetőbbé lehetne tenni bizonyos minden esetben alkalmazandó, esetleg egyezményes jelekkel megoldott magyarázatokkal, melyek az alábbi adatokról nyújtának felvilágosítást:

Színezés (Sz): fehér alapon kék stb. színek...

Ábra (Á): könyvespolcok (v. embléma)...

Betűk (B): x sorban y színben z kivitelenítésben.

Egy-két címleírasi hiányosságra inkább csak a rend kedvéért hívnánk fel a figyelmet. A 3. lap közepén „Bertóthy” keresztnevét az Athenaeum-nyomda közreműködésével biztosan meg lehetett volna állapítani. U. o. a lap alján CSERGEZÁN (Pál) neve mellől elmaradt a folyóirat címe (*A kutya*). A 7. lap alján „Boltmányi” neve mellől hiányzik a keresztnev, mely az 1966. évi budapesti távbeszélő névsor szerint „Ferenc”.

Megjegyzéseink azt a célt szolgálták, hogy a következő kötetek még jobb formában és minőségben állhassanak a kutatás rendelkezésére. A kötet azonban ilyen formában is kitűnő szolgálatot tesz egy eddig szinte „elrejtett”, művészet- és művelődéstörténeti szempontból egyaránt jelentős anyag hozzáférhetővé tétele terén.

TÓTH ANDRÁS

Magyar Könyvészet. (Tankönyvek.) A Magyarországon megjelent tankönyvek, egyetemi és főiskolai jegyzetek szakosított jegyzéke 1967–1968. Közreadja az Országos Széchényi Könyvtár. Bp. 1970. XXI, 278 l.

Másodízben jelentette meg az Országos Széchényi Könyvtár Bibliográfiai Osztálya Kurrens Csoportjának összeállításában a magyarországi alsó-, közép- és felsőfokú tankönyvek, segédkönyvek és egyéb oktatási segédletek szakosított bibliográfiáját. E kiadványcsoportok a nemzeti könyvtér szerves s példányszámukat tekintve tekintélyes részét képezik, a *Magyar Nemzeti Bibliográfia* felhavi füzetében, illetve a *Magyar Könyvészet* éves kötetében azonban nem látnak napvilágot. Bibliográfiai számbavételük és közzétételük nemcsak a nemzeti bibliográfia teljessége miatt, de művelődéstörténeti és tudományos szempontból is fontos. Az iskolázás

és oktatásügy kutatásának általában nélkülözhetetlen forrásai a különböző iskola-típusok tankönyvei, de a felsőoktatási intézmények számára készült jegyzetek és tankönyvek — oktatási funkciójuk mellett — a legtöbb esetben egyben hasznos tudományos segédkönyvek, kézikönyvek is. A főiskolai és egyetemi oktatók nagyon gyakran jegyzeteikben, tankönyveikben fogalmazzák meg először kutatási eredményeiket, s ez esetben e kiadványok új tudományos eredményeket összegeznek. A felsőoktatás jellege megköveteli a különböző tudomány- és ismeretágak rendszeres és átfogó ismertetését, s így számos olyan terület ismeretanyagának összefoglalása, amely nem rendelkezik magyar nyelvű kézikönyvekkel, csak felsőfokú jegyzetekben, tankönyvekben áll a magyar olvasók, érdeklődők rendelkezésére. Számos esetben előfordul az is, hogy fontos későbbi kézikönyvek tudományos alapvetéseként készül el egy-egy egyetemi jegyzet. A tankönyvbibliográfia tehát hézagpótló segédlete, az oktatás mellett, a tudományos tájékozódásnak és később a művelődéstörténeti kutatásnak is.

A bibliográfia elején álló útmutató is tájékoztat róla, hogy a kiadvány címanyaga két főrészt tagolódik. Az első rész az alap- és középfokú iskolák, valamint felsőfokú technikumok Magyarországon 1967-ben és 1968-ban kiadott tankönyveit tartalmazza, a magyar nyelvű intézményeké mellett a nemzetiségi iskolák tankönyveit is; a második részben e két év egyetemi és főiskolai tankönyvei és jegyzetei kaptak helyet. A további tagolás mindkét főfejezeten belül ETO szerinti, illetve az ETO-ból a tantárgyaknak megfelelő részletek szerint kialakított szakrendszer alapján történt, majd a szakcsoportokon belül a bibliográfiai tételek betűrendben követik egymást. Meggondolandó, hogy a következő kötetekben a szakcsoportokon, azaz tantárgyakon belül nem lenne-e célszerű előbb oktatási intézménytípusok szerint és csak a továbbiakban betűrendben közölni az anyagot. Az iskolatípus, illetve az egyetem, egyetemi kar stb. figyelembevétele olyan rendezői elvet jelentene, amely logikusan tovább tagolná egyes nagyobb szakcsoportok (pl. matematika) címanyagát, továbbá megkönnyítené a keresést azon kutatók számára, akik valamely intézménytípus tankönyvei, illetve jegyzetei iránt érdeklődnek.

A bibliográfia címléírásai egyszerűsítettek, csak a leglényegesebb adatokat közlik, s ezzel általánosságban egyet is lehet érteni. Ha tekintetbe vesszük azonban a bibliográfiát használó kutatók szempontjait is (s e bibliográfiát elsősorban kutatók

használják majd, a tanulók és egyetemi hallgatók nem ennek alapján szereznek tudomást tankönyveikről, jegyzeteikről), akkor hiányoljuk a kiadás- és utánnymásjelzés, továbbá a tankönyvekben és jegyzetekben közölt rejtett bibliográfiák feltüntetését. E rejtett bibliográfiák nagyon gyakran a tudományterület jól válogatott, hasznos szakbibliográfiái.

Az alap- és középfokú tankönyveket, mivel így közismertek, címükön írja le a kiadvány, az egyetemiakat és főiskolaiakat a címléírasi szabvány szerint. A tankönyvbibliográfiában való tájékozódást részletes tartalomjegyzék, valamint a szerzők és társszerzők nevét, illetve — ha cím szerint történt a bibliográfiai leírásuk — a kiadványok címét tartalmazó betűrendes mutató könnyíti meg.

FÜLÖP GÉZA

Tiszay Andor: Ének Leninről. Lenin a magyar nyelvű dalokban és zeneművekben. (Bibliográfia dokumentumokkal.) Lenin születése 100. évfordulójának tiszteletére. Eger 1970, Heves megyei Tanács V.B. Titkárság Házinyomdája. 112 l. (Heves megyei Könyvtár füzetek 20.)

A bibliográfia a LENINNEL foglalkozó kéziratos és nyomtatott, népi eredetű és ismert szerzőjű zeneművekről egyaránt igyekszik képet adni. A műveket keletkezésük ill. kiadásuk időrendjében csoportosítja, így történeti jellege is van. Az egyes darabokból jellemző szövegrészleteket is idéz, néhány esetben kottapéldát mellékel. A szoros értelemben vett címléírasi adatokon túlmenően közli a lelőhelyet és a fontosabb történeti adatokat. Az egri Megyei Könyvtár szép kiállítású kiadványa illő tisztelgés a LENIN-évfordulón.

P. E. M.

Ursula Winter: Die Handschriften des Joachimsthalschen Gymnasiums und der Carl Alexander-Bibliothek. Berlin, 1970. Deutsche Staatsbibliothek. VIII, 86 l. Handschrifteninventare der Deutschen Staatsbibliothek I.

A berlini Staatsbibliothek új sorozatot indított, s ebben sokszorosított formában ismerteti újonnan beszerzett kéziratait. Az első füzetben Ursula WINTER két könyvtárat dolgozott fel. Az első a joachimsthal gimnáziumé. Ezt az iskolát 1607-ben alapították, a harmincéves háború idején

Berlinbe költöztették, s azóta ott működött. Közel százezer kötetes könyvtára a második világháború alatt tönkrement, kéziratállományából 132 egység maradt meg. A másik gyűjtemény, a Carl Alexander-Bibliothek is iskolai könyvtárként működött Eisenachban, később sok más könyvtárral egyesítve városi könyvtár lett. Állománya 1967-ben került Berlinbe. Kézirat kevés van benne, mindössze 70 egység.

Ursula WINTER a két jegyzéket az előszóban csak leltárnak nevezi, de a tételek túlnyomó részét olyan részletesen írja le, hogy katalógusnak is elfogadható. Használatát a szerzők és az intézmények betűrendes mutatója segíti elő.

A sorozat kiadása öröndetes, mert a kutatókat már az első füzet is olyan kéziratokkal ismerteti meg, amelyek meglétéről és a könyvtárban létéről más úton nehezen szerezhetnének tudomást. Ambár nem kimagasló fontosságú munkák ezek, nagyobb részük a társadalom-, a művelődés-, az irodalom- és tudománytörténet tanulmányozói részére jól felhasználható forrás.

VÉRTESY MIKLÓS

Kreutzberger, M.: Leo Baeck Institute New York. Bibliothek und Archiv. Katalog. Band I. Tübingen, 1970. XLI + 623 l.

Leo BAECK berlini főrabbi (1874–1956) volt a német zsidóság vezetője és legnagyobb egyénisége a második világháború előtt és alatt. Úgy nyilatkozott, hogy nem hagyja el hazáját, amíg egyetlen zsidó él benne. Theresienstadtban szabadult fel, ahol a véletlennek köszönhette megmenekülését. A felszabadulás után nem tért többé vissza Németországba. Felváltva Londonban és New Yorkban élt.

Tiszteletére 1955-ben életrehívták a Leo BAECK Intitutot három székhellyel (Jeruzsálem, London, New York). Célja a németországi és német ajkú zsidóság történeti emlékeinek gyűjtése és feldolgozása. Hatalmas könyv- és kéziratgyűjtemény gyűjtöttek New Yorkban, és jelentős könyvsorozatot indítottak meg.

Ennek keretében jelenik meg a könyv- és kéziratgyűjtemény katalógusa, amelynek I. kötete fekszik előttünk. Három részből áll: A. A német ajkú zsidó hűközségekre vonatkozó nyomtatványok. B. Periodica. C. Kézírtas emlékiratok.

Az A szakból a következő magyarországi gyűjteményekre található irodalom: Budapest (664–68), Eisenstadt és a hét község (852–62), Gross-Kanizsa (1292),

Kaschau (1553), Mukačevo (1877–78) Osijek (2005), Palota (2027), Pápa (2028), Pösing (2055), Pressburg (2257–64), Temesvár (2604), Tisza-Eszlár (2613–19) és Ungarn (2660–97).

A B-ben is sok a magyar vonatkozás és nem kevés a ritkaság (pl. No. 127: *Jahrbuch für die israelitischen Cultus-Gemeinden in Ungarn und seinen ehemaligen Nebenländern*. I. Arad, 1860.).

A C. pontban a 63. számú memoárt S. COHN 1867-ben Pesten írta. Benne német nyelven magyarországi magántanítói élményeit mondja el.

A több kötetre tervezett katalógus folytatását nagy érdeklődéssel várjuk, hiszen a kézíratos anyagról ad majd számot.

SCHEIBER SÁNDOR

International bibliography of sociology — Bibliographie internationale de sociologie 1952 — Prep. by the Internat. Committee for Social Science Documentation. (Paris), Unesco, (1951 —) Vol. 1–24.5 cm.

Az előszó tárgyalja, hogy Az IBS 1950-ben az UNESCO segítségével jött létre, az International Committee for Social Sciences Documentation — Társadalomtudományi Dokumentáció Nemzetközi Szervezete — közreműködésével. Ennek a nemzetközi bizottságnak az a feladata, hogy a társadalomtudományi kutatás bibliográfiai és dokumentációs eszközeit megteremtse, fejlessze, támogassa. Világviszonylatban is a legfontosabb, legkitűnőbb tudományos intézmények munkatársai állítják össze a bibliográfiát. Az IBS — a szakrendszerének megfelelően csoportosítva — a tudományos publikációnak szinte teljes képét adja. Feltár könyveket, cikkeket, különféle típusú periodikákat, jelentést, beszámolót, kézirat gyanánt kiadott műveket nem vesz fel. Különös figyelmet fordít a vezetés hivatalos kiadványaira. A szelekció fő kritériuma az anyag valóban tudományos jellege.

Az IBS a társadalomtudománynak mind a négy ágában jelentős. A szociológiában, a politikai tudományokban, a közgazdaságtanban és a társadalmi és kulturális antropológiában.

Az IBS nem veszi fel tételei közé a társadalomtudományok következő ágait: a demográfiát, a szociálpszichológiát és a jogot. A demográfiai kérdésekkel kapcsolatosan speciális bibliográfia jelenik meg negyedévenként, a Population index, a szociálpszichológiai kérdéseket a Psychological abstracts tartalmazza.

Az IBS előszavának végén a szerkesztőség köszönetet mond a különböző országoknak, illetve az intézmények szakembereinek, akik segítették a Bibliográfia összeállítását. Magyar részről HEGEDŰS András neve szerepel.

Magyarországot kb. 30 periodika cikkei képviselik.

A szakrendszer ismertetése külön cikk tárgyát képezhetné. A szakokat betű jelöli. A betű (A—F jelzet) után számjelzetek képezik az alosztást. Két esetleg háromjegyű szám is következik a betű után, ez tovább bontást, részletezést jelöl.

A. A társadalomtudományok története és szervezete. (History and organization of social studies.)

B. Szociológiai elméletek és módszerek. (Theories and methods of sociology.)

C. Társadalmi struktúra. (Social structure.)

D. Társadalmi ellenőrzés és érintkezés. (Social control and communication.)

E. Társadalmi fejlődés. (Social change.)

F. Társadalmi problémák, szociálpolitika. (Social problems and social policy.)

Példa a szakrendszer további bontására.

C. Társadalmi struktúra. (Social structure.)

C.0 Általános munkák. (General works.)

C.1 Demográfiai tényezők. (Demographic factors.)

C.10 Általános tanulmányok. (General studies.)

C.11 Népesség változása. (Population changes.)

C.12 Korcsoportok. (Age groups.)

C.120 Általános tanulmányok. (General studies.)

C.121 Korai gyermekkor és gyermekévek. (Infancy and childhood.)

C.122 Serdülőkor és ifjúsági problémák. (Adolescence and youth problems.)

C.123 Öregkor. (Old age.)

A tárgymutató a kötetek végén kitűnően mutatja a feldolgozott anyag mennyiségét. Mechanikus betűrendben közli a — feldolgozott művek tartalmára — legjellemzőbb tárgyszavakat. A tárgyszót a rávonatkozó művek tételszámai követik.

Ezt az osztályozási rendszert használtuk fel *A magyar szociológiai irodalom bibliográfiája. I. kötet: folyóiratok 1900—1919* szociológiai cikkeinek feldolgozásánál. Az anyag tartalmának megfelelően a szakrendszer némileg módosítva lett, de az alapöt ez jelentette. Az említett bibliográfia még ez évben megjelenik. Fogalomköre, tárgymutatója hozzájárulhat esetleg egy magyar nyelven kiadásra kerülő szociológiai lexikon alap-fogalomtárához.

Összefoglalva: az IBS-t felépítése, következetessége és az a hatalmas anyag, amit felölel a szociológiai kutatás és tájékoztatás alapvető munkaeszközüvé teszi.

HOLLÓSI KLÁRA

TARTALOMJEGYZÉK

<i>Mezey László</i> : A Pray-kódex keletkezése — Der Codex Prayanus	109
<i>D. Szemző Piroska</i> : Bartók Béla gyermekkori személyiségformáló olvasmányélményei — Kinderlektüre und geistige Entwicklung des Tondichters Béla Bartók ..	124
<i>Markovits Györgyi</i> : „Les mots restent...” — La littérature de la résistance	152
<i>Borsa Gedeon</i> : Computer-assisted examination of printing types of early printings ..	165

KÖZLEMÉNYEK

<i>Csapodi Csaba</i> : Gritti mint a Corvina-könyvtár állítólagos fosztogatója	171
<i>Fallenbüchl Zoltán</i> : Egy régi Pest-Buda látképről	174
<i>Herepei János</i> : Méhes György, az 1789. évi kolozsvári Új és O Kalendarium szerkesztője	177
<i>Herepei János</i> : Hirdetési lapok Erdélyben 1848 előtt	179
<i>Batári Gyula</i> : Magyar Isis, a Természettudományi Társulat tervezett folyóirata ..	182
<i>Füves Ödön</i> : Czuczor Gergely Riadója röpíven	184
<i>Benkőné Bartha Ilona</i> : A Magyar Tanácsköztársaság gyermekszajátójáról	186
<i>Huszthy Sándor</i> : Egy mű az aquatinta-technikáról és kiadásának története	190
<i>mgyl.</i> : Elsüllyedt folyóiratok: Kórus (1933)	191

MAGYAR KÖNYVESHÁZ

<i>Bencze Imre</i> : Adalékok Sóvári Soós Kristóf életéhez és műveihez	194
--	-----

FIGYELŐ

<i>V. K. I.—R. M.</i> : Beszámoló a Könyvtörténeti és Bibliográfiai Munkbizottság működéséről	197
<i>Kádár Zoltán</i> : Megjelent a legrégibb természettudományi kódex színes facsimile kiadása	200
<i>Bakos József</i> : Bibliográfiai tanulmány Comenius Orbis Pictusa kiadásairól	201
<i>Takács József</i> : A társadalom tudományos irányítása	204
<i>Dezsényi Béla</i> : A magyar hírlap- és folyóiratirodalom kezdetei	206
<i>Gombocz István</i> : Az IFLA 36. Közgyűlése	214
<i>P. Eckhardt Mária</i> : Az OSZK Zeneműtárának bécsi kiállításáról	219
<i>Galambos Ferenc</i> : A budapesti XIII. Nemzetközi Ex Libris Kongresszus	220
<i>Székely Artur</i> : A könyvművészeti verseny újjászervezése	224
<i>Herendiné Lakatos Éva</i> : A képeslevelezőlap-kiállítás margójára	227
<i>Vida Sándor</i> : A vízügyi szolgálat szakkönyvtára	229
<i>Bugyi Balázs</i> : Száz éve született az orvosi bibliográfia megteremtője	231
<i>N.</i> : Régi kéziratok sorsa	232
<i>N.</i> : Wagner irattára	232

SZEMLE

<i>Buday György</i> fametszetei (Ism. <i>Pogány Ödön Gábor</i>)	233
<i>Pálvölgyi Endre</i> : Könyvek a vádlottak padján (Ism. <i>mgyl.</i>)	234
<i>Tamás Anna</i> : Az Életképek (1846—1848) (Ism. <i>Dezsényi Béla</i>)	235
<i>Magyar újjászületés</i> . Hajdú-Bihar megye és Debrecen 1944 október—1945 április (Ism. <i>Nagydiósi Gézané</i>)	238
<i>Dolgozók Lapja</i> 1944—1945 (Ism. <i>Batári Gyula</i>)	239
<i>Magyar András</i> : A diósgyőri Jószerencse Dal- és Önképzőköri Könyvtárának története (Ism. <i>Dezsényi Béla</i>)	239
<i>Bóna Ervin—Farkas János</i> : A tudomány néhány elméleti kérdése (Ism. <i>Takács József</i>) ..	240
<i>Könyvtártudományi tanulmányok</i> (Ism. <i>Tóth András</i>)	241
<i>Medical history in Hungary</i> 1970 (Ism. <i>Bugyi Balázs</i>)	243
<i>György József</i> : Az Akadémia Könyvtára egykori Goethe-szobája és nevesebb magyar látogatói (Ism. <i>V. A.</i>)	244
<i>Mándi Péter</i> : A könyv és közönsége (Ism. <i>Wintermantel István</i>)	244
<i>Kamarás István</i> : Munkások és az olvasás (Ism. <i>Szentirmai László</i>)	246
<i>Fiatals és felnőtt olvasók a város peremén</i> (Ism. <i>Mérő Éva</i>)	248
<i>Kelemen János</i> : Mi a strukturalizmus? (Ism. <i>W. I.</i>)	248
<i>Index acronymorum selectorum</i> 6. (Ism. <i>Takács József</i>)	249
<i>Rocznik Historii czasopiśmiennictwa Polskiego</i> (Ism. <i>Kindlovits Kálmán</i>)	250
<i>Pedaset godina čehoslovačke lijepe knjige</i> (Ism. <i>Kindlovits Kálmán</i>)	250

Hamanová, P. — Nuska, B.: Knižní vazba sedmi století z fondů strahovské knihovny (Ism. <i>Kindlovits Kálmán</i>)	250
Rothe, Edith: Buchmalerei aus zwölf Jahrhunderten (Ism. <i>Dr.</i>)	251
Jahrbuch der Deutschen Bücherei 6. (Ism. <i>Faragó Lászlóné</i>)	251
Twyman, Michael: Lithography 1800—1850 (Ism. <i>Gerszi Teréz</i>)	252
Tezla, Albert: Hungarian authors (Ism. <i>Szentmihályi János</i>)	253
Kosáry Domokos: Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába (Ism. <i>Szentmihályi János</i>)	255
Politikai plakátok 1945—1948 (Ism. <i>Herendiné Lakatos Éva</i>)	257
Magyar Könyvészet. A Magyarországon megjelent grafikai plakátok és metszetek címjegyzéke 1965—1966 (Ism. <i>Tóth András</i>)	258
Magyar Könyvészet. Tankönyvek 1967—1968. (Ism. <i>Fülöp Géza</i>)	258
Tiszay Andor: Ének Leninről (Ism. <i>P. E. M.</i>)	258
Winter, Ursula: Die Handschriften des Joachimstalschen Gymnasiums und der Carl Alexander Bibliothek (Ism. <i>Vértesy Miklós</i>)	259
Kreutzberger, M.: Leo Baeck Institute, New York (Ism. <i>Scheiber Sándor</i>)	260
International Bibliography of sociology (Ism. <i>Hollósi Klára</i>)	260



TABLE DES MATIÈRES

<i>L. Mezey</i> : Le manuscrit médiéval Pray et son origine (Avec résumé en allemand) ..	109
<i>P. D. Szemző</i> : Les lectures d'enfance de Béla Bartók (Avec résumé en allemand) ..	124
<i>Gy Markovits</i> : „Les mots restent” La littérature de la résistance (Texte entier en français) ..	152
<i>G. Borsa</i> : Computer-assisted examination of printing types of early printings (Texte entier en anglais) ..	165

CONTRIBUTIONS HISTORIQUES

<i>Cs. Csapodi</i> : Gritti a-t-il pillé la bibliothèque du roi Mathias? ..	171
<i>Z. Fallenbüchl</i> : Une vieille vue de Pest-Buda ..	174
<i>J. Herepei</i> : La rédacteur du Vieu et Nouveau Calendrier édité à Kolozsvár en 1789 ..	177
<i>J. Herepei</i> : Les Feuilles d'avis en Transylvanie avant 1848 ..	179
<i>Gy. Batári</i> : „Magyar Isis”, revue en projet de la Société des Sciences Naturelles ..	182
<i>G. Füves</i> : Le poème „Riadó” (Alarme) de Gergely Czuczor imprimé comme feuille volante ..	184
<i>I. B. Bartha</i> : La revue „Gyermek Hírlap” du temps de la République des Conseils ..	186
<i>S. Huszty</i> : Les antécédants d'un livre sur l'aquatinta ..	190
<i>mgv.</i> : Revues oubliées: Kórus, 1933.	191

ANCIENS IMPRIMÉS HONGROIS

<i>I. Bencze</i> : Contribution à la biographie et aux oeuvres de Kristóf Sóvári Soós	194
--	-----

CHRONIQUE

<i>V. K. S.—R. M.</i> : Les activités du Comité pour l'histoire du livre ..	197
<i>Z. Kádár</i> : Facsimile du plus ancien manuscrit d'histoire naturelle ..	200
<i>J. Bakos</i> : Comenius — l'histoire de ses éditions ..	201
<i>J. Takács</i> : La société et le scientifique manegement ..	204
<i>B. Dezsényi</i> : Les débuts du journalisme hongrois, livre de György Kókay ..	206
<i>I. Gombocz</i> : La 36 ^e Asssemblée Générale de l'IFLA ..	214
<i>M. P. Eckhardt</i> : L'exposition à Vienne de la section musicale de la Bibliothèque Nationale Széchényi ..	219
<i>F. Galambos</i> : Le XIII ^e Congrès International de l'exlibris à Budapest ..	220
<i>A. Székely</i> : La réorganisation du concours de l'art des livres ..	221
<i>E. Herendi—Lakatos</i> : À propos de l'exposition des cartes postales illustrées ..	227
<i>S. Vida</i> : La bibliothèque du Service des Eaux ..	229
<i>B. Bugyi</i> : Le centenaire du créateur de la bibliographie médicale ..	231
<i>N.</i> : Le sort des manuscrits anciens ..	232
<i>N.</i> : La collection des documents de Wagner ..	232

COMPTES RENDUS CRITIQUES